
Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΑΥΕΚ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Ο Friedrich August Hayek αναγνωρίζεται ως ένας από τους βασικούς υποστηρικτές του ελεύθερου οικονομικού συστήματος και του περιορισμένου κράτους. Η σύλληψη της αγοράς ως αυθόρμητης τάξης καθώς επίσης και η συγκρότηση του δικαίου ως συστήματος αφηρημένων κανόνων διαγωγής συνιστούν τις πλέον σημαντικές πλευρές της σκέψης του.

Αυτές οι δύο θεμελιακές θέσεις της χαγιεκιανής θεωρίας, φαίνεται να διαμορφώνονται διαμέσου ενός μεθοδολογικού πλαισίου, το οποίο συγκροτείται στη βάση δυο επιστημολογικά κρίσιμων θεμάτων: το πρώτο αναφέρεται στην αντίληψη περί υποκειμενικότητας του αντικειμένου των κοινωνικών επιστημών, ενώ το δεύτερο αφορά την αδυναμία γνώσης πολύπλοκων κοινωνικών φαινομένων.

Στο κείμενο που ακολουθεί εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο ο Hayek συλλαμβάνει και αναπτύσσει τις έννοιες της αγοράς και του δικαίου επί τη βάση των μεθοδολογικών προϋποθέσεων της θεωρίας του. Ειδικότερα, το ερώτημα το οποίο τίθεται προς διερεύνηση είναι κατά πόσο οι αντιφατικές πλευρές ή τα προβλήματα του χαγιεκιανού οικονομικοπολιτικού επιχειρήματος αποτελούν μια άμεση συνέπεια των αντιφάσεων και των προβλημάτων της μεθοδολογίας του.

1. Υποκειμενικότητα, γνώση και το ζήτημα της συνθετικής μεθόδου στην ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων

Ο Hayek στο βιβλίο του *The Counter Revolution of Science* το 1955 υποστηρίζει ότι «οι κοινωνικές επιστήμες ασχολούνται με τις πράξεις του ατόμου [man's actions] ενώ ο σκοπός τους είναι η εξήγηση των μη ηθελημένων ή ασχεδίαστων αποτελεσμάτων της πράξης πολλών ατόμων». ¹ Αυτός ο θεμελιακός ορισμός φαίνεται να συμπυκνώνει τις κεντρικές διαστάσεις της σκέψης του Hayek αναφορικά με τη φύση του αντικείμενου των κοινωνικών επιστημών, αλλά και το είδος της μεθόδου επί τη βάση της οποίας αυτό είναι δυνατό να εξηγηθεί.

Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του χαγιεκιανού επιχειρήματος οι κοινωνικές επιστήμες συλλαμβάνονται ως συστηματικά υποκειμενικές διότι, όπως υποστηρίζεται, το αντικείμενό τους είναι οι ανθρώπινες ιδέες και στάσεις. Ως εκ τούτου, και η μέθοδος διαμέσου της οποίας ένα τέτοιο αντικείμενο μπορεί να προσεγγιστεί είναι υποκειμενική. Ο Hayek τη χαρακτηρίζει μάλιστα ενδοσκόπηση (introspection) και τη συνδέει με τις διανοητικές λειτουργίες του ανθρώπινου νου, οι οποίες θεωρείται ότι παίζουν έναν ουσιαστικό ρόλο στη συγκρότηση του ατομικού πράττειν.² Επομένως, το ερώτημα που τίθεται είναι με ποιον τρόπο ο Hayek φθάνει στο παραπάνω μεθοδολογικό συμπέρασμα.

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η εν λόγω υποκειμενική θεωρία εμφανίζεται ως μια μορφή ενότητας ανάμεσα στην αντίληψη του Hayek περί μεθοδολογικού ατομισμού και της θέσης του αναφορικά με την κοινωνικοεπιστημονική γνώση. Για να το θέσουμε διαφορετικά, ο δεσμός μεταξύ του επιχειρήματος του Hayek σχετικά με τον αληθή ατομισμό³ και της θεωρίας του περί των ορίων της γνώσης, δημιουργούν

1. Βλ. Hayek, F.A., *The Counter Revolution of Science*, The Free Press of Glencoe, Collier-Macmillan, London 1955, σελ. 25.

2. Βλ. Brodbeck, M., «On the Philosophy of Social Sciences», στο O'Neill, J. (επιμ.), *Modes of Individualism and Collectivism*, Gregg Revivals, 1992, σελ. 94.

3. Βλ. Hayek, F.A., *Individualism and Economic Order*, Gateway Editions, South Bend, Indiana, 1948, σελ. 16.

τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες το αντικείμενο της κοινωνικής θεωρίας μπορεί να συλληφθεί μόνο στα όρια της υποκειμενικότητας. Προκειμένου ακριβώς να κατανοήσουμε αυτή τη σύνδεση ανάμεσα στον αληθή ατομισμό και την περιορισμένη γνώση, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε κατ' αρχήν στην προσπάθεια ανακατασκευής από τον Hayek της Βρετανικής – όπως την αποκαλεί – φιλοσοφικής παράδοσης,⁴ και κατόπιν να περάσουμε στην ανάλυση της θεωρίας του περί υποκειμενικής γνώσης.

Η Βρετανική φιλοσοφική παράδοση, σύμφωνα με τη χαγιεκιανή αντίληψη, συμπεριλαμβάνει στοχαστές όπως οι Bernard Mandeville, David Hume, Adam Smith, Adam Ferguson και οι σύγχρονοί τους, οι οποίοι αντιτάχθηκαν απέναντι στον ορθολογισμό του René Descartes, αναπτύσσοντας μια υποκειμενική θεωρία για τη γνώση θεμελιωμένη στην εξελικτική διαμόρφωση του ανθρώπινου πνεύματος).⁵ Μια τέτοια οπτική αποτελεί, κατά τον Hayek, το συγκροτησιακό πλαίσιο ανάπτυξης του αληθούς ατομισμού. Στον πυρήνα αυτού του ατομισμού, εντοπίζεται για πρώτη φορά μια αντίληψη περί αδυναμίας κατανόησης των συνθηκών του κοινωνικού πράττειν, η οποία και αντιπαραβάλλεται προς τον λεγόμενο «κονστρουκτιβιστικό» τύπο θεώρησης της κοινωνίας, στα πλαίσια του οποίου η τελευταία συλλαμβάνεται ως αποτέλεσμα της σκόπιμης πράξης των ατόμων.⁶ Όταν ο Hayek κάνει λόγο για τη Βρετανική παράδοση φαίνεται να ξεχωρίζει κυρίως τρεις φιλοσόφους: ο πρώτος είναι ο David Hume, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως ο μεγαλύτερος αντίπαλος του ορθολογισμού. Οι άλλοι δύο είναι ο Adam Smith και ο Adam Ferguson, οι οποίοι θεωρούνται υπεύθυνοι για την περαιτέρω ανάπτυξη της κοινωνικής εξελικτικής οπτικής.⁷

Εδώ θα μπορούσε να ειπωθεί ότι πράγματι ο Hume στο έργο του *A Treatise of Human Nature* από τη μια μεριά παρουσιάζει τα στοιχεία

4. Βλ. στο ίδιο, σελ. 4.

5. Βλ. Hayek, F.A., *The Constitution of Liberty*, Routledge, London 1993, σελ. 55.

6. Βλ. Αγγελίδης, Μ., «Το πρόβλημα των ιστορικο-θεωρητικών προϋποθέσεων του Φιλελευθερισμού», *Αξιολογικά* 2, Απρίλιος 1991, σελ. 9.

7. Βλ. Hayek, F.A., *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, London 1978, σελ. 5.

της εμπειρικής κοινωνικής μεθόδου,⁸ ενώ από την άλλη αναφέρεται στα όρια του ανθρώπινου Λόγου.⁹ Ο Hayek φαίνεται να δανείζεται εν μέρει τη δομή της χιουμιανής σκέψης καθώς και το επιχείρημα περί των ορίων του ανθρώπινου Λόγου, αφαιρώντας παρ' όλα αυτά τις ουσιώδεις ηθικοπολιτικές του διαστάσεις. Είναι αρκετά εμφανές ότι στο βιβλίο του *The Sensory Order*, ενώ ξεκινάει – όπως άλλωστε και ο Hume στο *Treatise of Human Nature*¹⁰ – με μια προσέγγιση του ανθρώπινου νου,¹¹ στη συνέχεια προσπαθεί να αντικαταστήσει τη χιουμιανή ορολογία και τη γνωσιοθεωρητική εξήγηση με μια μάλλον «νευρολογική» ή – όπως ο Kukathas τη χαρακτηρίζει – με μια φυσιολογική θεωρία του συνειρμού.¹²

Η τακτική της επιλεκτικής ανακατασκευής κλασικών επιχειρημάτων από τον Hayek δεν παρατηρείται μόνο στην αφαίρεση των ηθικοπολιτικών διαστάσεων από τη χιουμιανή γνωσιοθεωρία, αλλά και στην εξάντληση της θεωρίας του Adam Smith στην ιδέα του «αόρατου χεριού».

Στη βάση αυτής ακριβώς της ιδέας γίνεται προσπάθεια να θεμελιωθεί η θεωρία περί ατομισμού και το επιχείρημα της αντιορθολογικότητας. Όπως ο Hayek χαρακτηριστικά αναφέρει, «η σμιθιανή έννοια του αόρατου χεριού θα ήταν ίσως καλύτερα να είχε περιγραφεί ως αόρατο ή ως αστάθμητο πρότυπο. Καθοδηγούμαστε (...) στο να κάνουμε πράγματα υπό συνθήκες τις οποίες δεν γνωρίζουμε και οι οποίες παράγουν αποτελέσματα τα οποία δεν επιθυμούμε.¹³ Εδώ παραβλέπεται η σμιθιανή λογική του αόρατου χεριού και ως εκ τούτου δεν λαμβάνονται υπόψη έννοιες όπως η «αγάπη του συστήματος» και η «δημόσια πρόνοια»,¹⁴ σε αναφορά με τις οποίες αυτή συγκροτείται. Έτσι, θεωρείται ότι η έννοια του αόρατου χεριού υποδηλώνει δομές

8. Βλ. Hume, D., *A Treatise of Human Nature*, Clarendon Press, Oxford 1978, σελ. 72.

9. Βλ. στο ίδιο, σελ. 92.

10. Βλ. στο ίδιο, σελ. 1.

11. Βλ. Hayek, F.A., *The Sensory Order*, Routledge and Kegan Paul, London 1952, σελ. 1.

12. Βλ. Kukathas, C., *Hayek and Modern Liberalism*, Clarendon Press, Oxford 1990, σελ. 48.

13. Βλ. Hayek, F.A., *The Fatal Conceit, The Errors of Socialism*, στο Bartley, W.W. (επιμ.), *The Collected Works of F.A. Hayek*, τόμ. 1, Routledge, London 1988, σελ. 14.

14. Βλ. Smith, A., *The Theory of Moral Sentiments*, Oxford University Press, Oxford 1970, σσ. 184-185.

αυθορμησίας και επομένως αποτελεί την εμπειρική βάση επί της οποίας μπορεί να θεμελιωθεί το επιχείρημα της μη ορθολογικής κοινωνικής εξελισιμότητας. Εντούτοις, «στο επίπεδο της ηθικής θεωρίας, η ιδέα του αόρατου χεριού (...) αποτελεί το πλαίσιο που εισάγεται η έννοια της πολιτικής (...)».¹⁵ Η τελευταία συγκροτείται ως μια ορθολογική διαδικασία η οποία στοχεύει στην προαγωγή της κοινωνικής ευδαιμονίας.

Παρά το γεγονός ότι η προσπάθεια του Hayek να θεμελιώσει τον ατομισμό και τον αντιορθολογισμό στις θεωρίες του Hume και του Smith αποτυγχάνει, δεν συμβαίνει το ίδιο σε σχέση με το επιχείρημα του Adam Ferguson. Ο τελευταίος αναπτύσσει μια πιο καθαρή αντιορθολογική και εξελικτική οπτική όταν υποστηρίζει ότι «τα έθνη εγκαθιδρύονται μέσα από καταστάσεις οι οποίες είναι πραγματικά το αποτέλεσμα ανθρώπινης πράξης αλλά όχι το αποτέλεσμα ανθρώπινου σχεδιασμού».¹⁶

Ο Hayek, μολονότι εκλαμβάνει τις θέσεις του Ferguson και των άλλων εκπροσώπων της Βρετανικής φιλοσοφικής παράδοσης ως συγκροτησιακές για την ανάπτυξη των επιχειρημάτων του, δεν φαίνεται να θεωρεί αρκετά ικανοποιητική την κλασική εμπειρική τους θεμελίωση. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, και, προκειμένου ίσως να προχωρήσει σε μια περισσότερο συστηματική ανάλυση της αντιορθολογικής οπτικής και της ιδέας περί εξελισιμότητας, τις συνδέει με τις νευρολογικές λειτουργίες του ανθρώπινου νου, θέτοντας τις βάσεις ανάπτυξης της υποκειμενικής του θεωρίας.

Στα πλαίσια αυτής της σύνδεσης, ο νους του ανθρώπου ορίζεται ως μια «τάξη [order] σειράς γεγονότων τα οποία λαμβάνουν χώρα, και κατά τον ίδιο τρόπο συνδέονται, αλλά δεν ταυτίζονται, με την φυσική [physical] τάξη των γεγονότων του περιβάλλοντος».¹⁷ Το εξωτερικό περιβάλλον γίνεται αντιληπτό διαμέσου της ύπαρξης ενός αντικειμενικού φυσικού κόσμου και ενός φαινομένου. Ο τελευταίος

15. Βλ. Αγγελίδης, Μ., «Το πρόβλημα των ιστορικο-θεωρητικών προϋποθέσεων του Φιλελευθερισμού», *Αξιολογικά* 2, Απρίλιος 1991, σελ. 69.

16. Βλ. Hayek, F.A., *Individualism and Economic Order*, Gateway Editions, South Bend, Indiana, 1948, σελ. 7.

17. Βλ. Hayek, F.A., *The Sensory Order*, Routledge and Kegan Paul, London 1952, σελ. 16.

– σύμφωνα με τον Hayek – αναφέρεται σε οτιδήποτε αντιλαμβανόμαστε με τη βοήθεια των αισθήσεών μας. Επί τη βάση αυτών των ορισμών, διακρίνονται τριών ειδών τάξεις: η πρώτη είναι η φυσική τάξη του εξωτερικού κόσμου· η δεύτερη είναι η νευρική τάξη των οστών (fibres)· και η τρίτη είναι η διανοητική ή φαινόμενη τάξη¹⁸. Μολονότι η πρώτη και η τρίτη τάξη διαφέρουν μεταξύ τους, η δεύτερη και η τρίτη χαρακτηρίζονται ως ισόμορφες.

Ο Hayek πιστεύει ότι ο ανθρώπινος νους είναι ένας μηχανισμός ο οποίος «κυβερνάται» από αφηρημένους κανόνες στη βάση των οποίων το εξωτερικό ερέθισμα ταξινομείται με έναν τρόπο ο οποίος εξαρτάται από την προηγούμενη εμπειρία. Αυτή η διαδικασία λαμβάνει χώρα μόνο όταν πρόκειται για τις συνειδητές αποφάσεις ενός ατόμου.¹⁹ Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι, στη χαγιεκιανή αντίληψη, η συμπεριφορά ενός ατόμου χαρακτηρίζεται συνειδητή όταν αυτό είναι σε θέση να δώσει λογαριασμό για το ίδιο και να λάβει υπόψη του ταυτόχρονα άλλες εμπειρίες περί των οποίων έχει εξίσου συνειδηση. Η εν λόγω διάκριση μεταξύ συνειδητής και ασυνειδητής συμπεριφοράς φαίνεται να είναι θεμελιακή. Για τον Hayek, η συνειδητή συμπεριφορά αποτελεί προϋπόθεση επικοινωνίας μεταξύ των δρώντων υποκειμένων, και ως εκ τούτου η επικοινωνιακή δομή μιας κοινωνίας εξαρτάται από τη διανοητική τάξη των μελών της.

Το ερώτημα το οποίο θα μπορούσε να τεθεί εδώ είναι με ποιον τρόπο λειτουργεί η διανοητική τάξη του κάθε ανθρώπινου νου. Ο Hayek πιστεύει ότι μια τέτοια τάξη, διαμέσου των συνειδητών εμπειριών του ευρύτερου περιβάλλοντος και σε συνδυασμό με το νευρικό σύστημα, παράγει έναν συγκεκριμένο χάρτη του πολύπλοκου εξωτερικού κόσμου.²⁰ Ο χάρτης αυτός δεν είναι τίποτε άλλο από έναν μηχανισμό συνδέσεων (linkages),²¹ οι οποίες συμπεριλαμβάνουν συνδέσεις ανάμεσα σε μη διανοητικά στοιχεία. «Οι συνδέσεις», σύμφωνα με τον Hayek, «που συγκροτήθηκαν από ενώσεις μεταξύ παρορμήσε-

18. Βλ. στο ίδιο, σελ. 39.

19. Βλ. Hayek, F.A., *The Counter Revolution of Science*, The Free Press of Glencoe, Collier Macmillan, London 1955, σελ. 26.

20. Βλ. Barry, N.P., *Hayek's Social and Economic Philosophy*, Macmillan, London 1979, σελ. 12.

21. Βλ. Hayek, F.A., *The Sensory Order*, Routledge and Kegan Paul, London 1952, σελ. 104.

ων [μη διανοητικά στοιχεία], προφανώς θα αναπαράγουν βέβαιες κανονικότητες ως προς την εμφάνιση του εξωτερικού ερεθίσματος που επιδρά στον οργανισμό».²²

Σ' αυτό το σημείο, κάποιος θα ήταν δυνατό να αναρωτηθεί με ποιον τρόπο η ανθρώπινη γνώση αναπτύσσεται διαμέσου της προαναφερθείσης διαδικασίας και ποια είναι τα όριά της. Η έννοια της γνώσης του υποκειμένου συνδέεται άμεσα με το επιχείρημα του Hayek σχετικά με την ταξινόμηση στην οποία προβαίνει η διανοητική τάξη. Με άλλα λόγια, η συνειδητή διαδικασία της ταξινόμησης παίρνει δυο μορφές: πρώτα απ' όλα ο ανθρώπινος νους ταξινομεί σε σχέση με το ερέθισμα του εξωτερικού κόσμου, και εν συνεχεία το άτομο πράττει ανάλογα· δεύτερο, εάν το πράττειν του συγκεκριμένου ατόμου δεν κατορθώνει να ικανοποιήσει τον στόχο που τέθηκε αρχικά (ορθολογική ατομική σκοποθεσία) λόγω της εμφάνισης απρόβλεπτων συνθηκών, τότε λαμβάνει χώρα μια διαδικασία αναταξινόμησης του νέου ερεθίσματος, με αποτέλεσμα την παραγωγή γνώσης. Η υποκειμενική γνώση επομένως αναπτύσσεται διαμέσου των εμπειριών του παρελθόντος και εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο αυτές συσσωρεύονται. Εντούτοις, όπως αναφέρει ο Hayek, η ύπαρξη αυτού του είδους των εμπειριών καθίσταται δυνατή μόνο «όταν μια εμπειρία με τη βαθύτερη έννοια των συνδέσεων έχει προηγουμένως αναπτύξει την τάξη των αισθητηριακών ιδιοτήτων [sensory qualities] (...)».²³ Κατά συνέπεια, η γνώση προκύπτει ως απόρροια των εμπειριών του παρελθόντος μόνο εάν προϋποτίθεται μια προαισθητηριακή εμπειρία. Η τελευταία όχι μόνο – σύμφωνα με τον Hayek – δεν έρχεται σε σύγκρουση με την αισθητηριακή εμπειρία, αλλά, αντίθετα, βοηθάει στην ανάπτυξή της.

Παρά το γεγονός ότι ο Hayek εμφανίζεται να ανακατασκευάζει την καντιανή λογική περί ανθρώπινης κατανόησης,²⁴ η θεωρία του είναι διαφορετική διότι δεν αναφέρεται σε ενσωματωμένες κατανοητικές κατηγορίες.²⁵ Αντίθετα, όπως ο ίδιος θεωρεί, η γνώση δεν είναι

22. Βλ. στο ίδιο, σελ. 105.

23. Βλ. στο ίδιο, σελ. 167.

24. Βλ. Kant, I., *Critique of Pure Reason*, Scientia Verlag, Aalen 1982, σελ. 38.

25. Βλ. επίσης Kukathas, C., *Hayek and Modern Liberalism*, Clarendon Press, Oxford 1990, σελ. 50.

στατική αλλά αναπτυσσόμενη και υπόρρητη. Επομένως, η ικανότητά μας να κατανοούμε τον κοινωνικό κόσμο εξαρτάται από το επίπεδο της ανάπτυξής της. Το ερώτημα βεβαίως είναι κατά πόσο αυτή η υποκειμενική γνώση μπορεί να φτάσει σε υψηλά επίπεδα. Ο Hayek πιστεύει ότι κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό να γίνει από τη στιγμή που αυτή περιορίζεται από πρακτικά και απόλυτα εμπόδια. Συγκεκριμένα, ο ανθρώπινος νους – όπως και ο εξωτερικός κόσμος – χαρακτηρίζεται από έναν υψηλό βαθμό πολυπλοκότητας. Ως εκ τούτου, η δυσκολία εμφανίζεται στην περίπτωση κατά την οποία ο νους του ανθρώπου επιχειρεί να κατανοήσει φαινόμενα μεγαλύτερου βαθμού πολυπλοκότητας από το μηχανισμό του. «Το μυαλό», σύμφωνα με τον Hayek, «μπορεί να εξηγήσει μόνο λειτουργίες οι οποίες είναι μικρότερης τάξης πολυπλοκότητας από τη δική του».²⁶

Έπειτα από τη συγκρότηση της παραπάνω υποκειμενικής θεωρίας και του επιχειρήματος περί των ορίων της γνώσης υπό όρους νευρολογίας ή φυσιολογίας, και αφού ο Hayek θεωρεί ότι έχει ικανοποιηθεί το αρχικό αίτημα της ανάλυσής του,²⁷ μεταφέρει αυτούς τους όρους στο επίπεδο της μεθοδολογίας προσπαθώντας να τους χρησιμοποιήσει ως πλαίσιο προσδιορισμού του αντικειμένου των κοινωνικών επιστημών. Το τελευταίο εξετάζεται σε αντιπαράθεση με το αντικείμενο και τη μέθοδο των φυσικών επιστημών επί τη βάση του κριτηρίου της πολυπλοκότητας. Ειδικότερα, ο Hayek τονίζει ότι, «αντίθετα προς την κατάσταση η οποία υφίσταται στις φυσικές επιστήμες, στην οικονομία και σε άλλους επιστημονικούς κλάδους, οι οποίοι ασχολούνται με ουσιαστικά πολύπλοκα φαινόμενα, οι πλευρές των γεγονότων σχετικά με τις οποίες μπορούμε να έχουμε ποσοτικά στοιχεία είναι αναγκαία περιορισμένες (...)».²⁸ Εδώ εισάγεται μια απροσδιοριστία ως προς ορισμένες πλευρές του κοινωνικού αντικειμένου, οι οποίες και δεν επιτρέπουν την καθολική προσέγγισή του.²⁹ Με άλλα λόγια, η κοινωνία δεν είναι δυνατό να γίνει αντιληπτή ως σύνο-

26. Βλ. Barry, N. P., *Hayek's Social and Economic Philosophy*, Macmillan Press, London 1979, σελ. 14.

27. Βλ. ανωτέρω, σελ. 4.

28. Βλ. Hayek, F.A., *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, London 1978, σελ. 24.

29. Βλ. Hayek, F.A., *The Constitution of Liberty*, Routledge, London 1993, σελ. 23.

λο διότι θα προϋπέθετε τη γνώση όλων των στοιχείων επί τη βάσει των οποίων συγκροτείται. Τούτο οδηγεί περαιτέρω έναν επιστημονικό σχετικισμό, δεδομένου ότι ο κοινωνικός επιστήμονας κάτω από τέτοιες συνθήκες παύει να είναι βέβαιος για τη δεσμευτικότητα της ανάλυσής του, η οποία χαρακτηρίζεται από έντονα υποκειμενικά στοιχεία.

Η απροσδιοριστία του αντικειμένου των κοινωνικών επιστημών είναι άμεση συνέπεια της χαγιεκιανής υποκειμενικής θεωρίας. Συγκεκριμένα, από τη στιγμή που το αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών εκπίπτει στην αποκλειστική ανάλυση του ατομικού πράττειν, και από τη στιγμή που τα όρια μεταξύ συνειδητών και ασύνειδων κινήτρων ενός τέτοιου πράττειν είναι ρευστά, δεν υπάρχει πιθανότητα άριστης γνώσης. Το ερώτημα εντέλει είναι κατά πόσο το κοινωνικό-επιστημονικό αντικείμενο σχετίζεται περισσότερο με το ασύνειδο ατομικό πράττειν απ' ό,τι με το συνειδητό. Σύμφωνα με τον Hayek, «εάν το συνειδητό πράττειν μπορεί να εξηγηθεί, αυτό είναι ένας προσανατολισμός για την ψυχολογία, αλλά όχι για την οικονομία ή τη γλωσσολογία, τα νομικά ή κάποιες άλλες κοινωνικές επιστήμες. Αυτό που εμείς κάνουμε», συνεχίζει ο Hayek, «είναι μόνο να ταξινομούμε τους τύπους ανθρώπινης συμπεριφοράς που μπορούμε να κατανοήσουμε».³⁰ Αυτή η κατανόηση βασίζεται ουσιαστικά στη δυνατότητα αναγωγής της ανθρώπινης πράξης στην πρόθεση του δράντος, η οποία προϋποθέτει μια ταξινόμηση του εξωτερικού κόσμου.

Είναι φανερό ότι ο Hayek απέναντι στην κοινωνική-επιστημονική εξήγηση αντιπαραθέτει την κοινωνική-επιστημονική ταξινόμηση, ενώ στη συνέχεια συνδέει την πρώτη με το αδύνατο της κοινωνικής πρόβλεψης. Ειδικότερα, πιστεύει ότι οι κοινωνικές επιστήμες αδυνατούν να εξακριβώσουν όλα τα συγκεκριμένα στοιχεία του ερευνητικού τους πεδίου³¹ και ως εκ τούτου αδυνατούν να προβούν σε προβλέψεις. Από τη στιγμή που δεν υπάρχει και πιθανότητα πρόβλεψης στο κοινωνικό επιστημονικό πεδίο, δεν υπάρχει και πιθανότητα έγκυρης

.. Βλ. Hayek, F.A., *Individualism and Economic Order*, Gateway Editions, South Bend, Indiana, 1948, σελ. 67.

31. Βλ. Hayek, F.A., *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, London 1978, σελ. 32.

επιστημονικής εξήγησης κατά τον τρόπο που αυτή λαμβάνει χώρα στις φυσικές επιστήμες. Με άλλα λόγια, οι κοινωνικές επιστήμες μπορούν μόνο να ταξινομήσουν τα διάφορα φαινόμενα αλλά όχι και να τα εξηγούν επαρκώς.

Η ταξινομική αντίληψη προσέγγισης του αντικειμένου των κοινωνικών επιστημών καθώς επίσης και η υποκειμενική της θεμελίωση έρχονται να συγκροτήσουν τη βάση πάνω στην οποία αναπτύσσεται το χαγιεκιανό επιχείρημα ενάντια στον επιστημονισμό.³² Ο τελευταίος ορίζεται ως η προσπάθεια μεταφοράς της ορθολογικής μεθόδου των φυσικών επιστημών στην ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων. Οι βασικές μορφές του επιστημονισμού – σύμφωνα με τον Hayek – είναι ο αντικειμενισμός, ο κολλεκτιβισμός και ο ιστορισμός.³³ Το ερώτημα λοιπόν το οποίο θα μπορούσε να τεθεί εδώ, είναι κατά πόσο ο υποκειμενισμός του Hayek βρίσκεται σε θέση να προβάλλει μια έγκυρη μεθοδολογική οπτική έναντι της αντικειμενικής σύλληψης των κοινωνικών φαινομένων. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η προσέγγιση του κοινωνικού πράττειν στο πλαίσιο της χαγιεκιανής αντίληψης εκπίπτει στην ταξινομική ανάλυση της ατομικής συμπεριφοράς. «Αυτός είναι», κατά τον May Brodbeck, «ο μεθοδολογικός ατομισμός, ο οποίος, μαζί με τον συστηματικό υποκειμενισμό, ορίζει σύμφωνα με τον Hayek τον μοναδικό χαρακτήρα των κοινωνικών επιστημών. Ο αντικειμενισμός ως απόρριψη του συστηματικού υποκειμενισμού είναι η πρώτη κακή χρήση του Λόγου στις κοινωνικές επιστήμες. Ο κολλεκτιβισμός ως απόρριψη του μεθοδολογικού ατομισμού είναι η δεύτερη».³⁴

Η παρατήρηση του Brodbeck σχετικά με τη χαγιεκιανή μέθοδο δεν είναι ορθή σε όλο της το εύρος. Η υποκειμενική μέθοδος του Hayek φαίνεται να συγκροτείται επί τη βάσει ενός καθαρού ψυχολογικού θετικισμού, στα πλαίσια του οποίου ζητήματα όπως το συνειδητό ή το ασύνειδο ατομικό πράττειν γίνονται αντιληπτά ως προβλήματα του ανθρώπινου νου. Ένας τέτοιος ψυχολογικός θετικισμός ενσωμα-

32. Βλ. Barry, N.P., *Hayek's Social and Economic Philosophy*, Macmillan Press, London 1979, σελ. 16.

33. Βλ. Hayek, F.A., *The Counter Revolution of Science*, Collier Macmillan, London 1955, σελ. 44.

34. Βλ. Brodbeck, M., «On the Philosophy of the Social Sciences», στο O'Neill, J. (επιμ.), *Modes of Individualism and Collectivism*, Gregg Revivals, 1992, σελ. 105.

τώνει στις προσεγγίσεις του στοιχεία κατεξοχήν ορθολογικά και επομένως μπορεί να θεωρηθεί ως επίσης αντικειμενικός. «Η ψυχολογία», λέει ο Hayek, «πρέπει να παίρνει υπόψη της τον φυσικό κόσμο όπως αυτός παρουσιάζεται από τη σύγχρονη φυσική ως δοσμένος, και να προσπαθεί να ανακατασκευάσει τις διαδικασίες με τις οποίες ο οργανισμός ταξινομεί τα φυσικά γεγονότα κατά τον τρόπο που είναι γνωστός σε εμάς ως τάξη αισθητηριακών ιδιοτήτων». ³⁵ Εδώ οπωσδήποτε δεν είναι τυχαία η απόρριψη από τον Hayek της ψυχαναλυτικής θεωρίας ούτε και ο κατοπινός χαρακτηρισμός του Freud ως καταστροφέα του πολιτισμού. ³⁶ Η ψυχανάλυση δεν αποδέχεται τη μηχανιστική αντίληψη περί υποκειμενικότητας, αλλά ούτε βεβαίως και την αναγωγή του ατομικού πράττειν στις νευρολογικές λειτουργίες του ανθρώπινου μυαλού. Εντούτοις, είναι αυτά ακριβώς τα στοιχεία της θετικιστικής ψυχολογίας τα οποία ο Hayek επιλέγει προκειμένου να θεμελιώσει τη θέση του περί της φύσης της κοινωνικής επιστημονικής εξήγησης. Όπως ο ίδιος αναφέρει, η εξήγηση ως τέτοια είναι μια διανοητική διαδικασία η οποία συνίσταται στην ταξινόμηση γεγονότων. ³⁷ Από τη στιγμή όμως που αυτή η ταξινόμηση δεν προχωρεί στην εξακρίβωση όλων των γεγονότων, η εξήγηση που μπορεί να δοθεί σε σχέση μ' αυτά είναι μόνο ως προς τις αρχές τους και συνεπώς πρέπει να διαχωρίζεται από την εξήγηση που οδηγείται σε προβλέψεις.

Σ' αυτό το σημείο είναι δυνατό να δειχθεί ότι όλα τα παραπάνω επιχειρήματα του Hayek αναφορικά με τις μεθοδολογικές διαφορές ανάμεσα στις φυσικές και τις κοινωνικές επιστήμες σχετικοποιούνται από τη στιγμή που ο ίδιος έρχεται σε επαφή με την σκέψη του Karl Popper. Έχει παρατηρηθεί ότι, «ενώ το 1952 ο Hayek επιτίθεται ενάντια στον επιστημονισμό (...) το 1955 έχει ήδη αρχίσει να αναθεωρεί την αρχική του άποψη. Αργότερα θα ομολογήσει ότι οφείλει αυτή τη στροφή στη διδασκαλία του Popper». ³⁸ Ο τελευταίος, στο έργο του

35. Βλ. Hayek, F.A., *The Sensory Order*, Routledge and Kegan Paul, London 1952, σσ. 7-8.

36. Βλ. Ιωαννίδης, Σ., *Ανταγωνισμός και Δημοκρατία*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993, σελ. 52.

37. Βλ. Hayek, F.A., *The Sensory Order*, Routledge and Kegan Paul, London 1952, σελ. 179.

38. Βλ. Ιωαννίδης, Σ., *Ανταγωνισμός και Δημοκρατία*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993, σελ. 48. Βλ. επίσης Green, D., *The New Right*, Wheatsheaf, Brighton 1987, σελ. 139.

The Poverty of Historicism, από τη μια πλευρά δίνει έμφαση στις διαφορές μεταξύ των κοινωνικών και των φυσικών επιστημών, ενώ από την άλλη υποστηρίζει ότι υπάρχει ενότητα μεθόδου ανάμεσά τους. Αυτό συμβαίνει διότι ο Popper θεωρεί ότι η μέθοδος των φυσικών επιστημών δεν είναι επαγωγική αλλά υποθετική-απαγωγική. Ο Hayek τώρα, ενώ αρχικά – όπως είδαμε – απορρίπτει τη μέθοδο των φυσικών επιστημών εισάγοντας την υποκειμενικότητα και το επιχείρημα της περιορισμένης γνώσης, έρχεται στη συνέχεια να αποδεχτεί το ποππεριανό δόγμα. Είναι αρκετά εμφανές πως αυτή η αποδοχή λαμβάνει χώρα στο βιβλίο του *New Studies in Philosophy*, όπου αναφέρει τα εξής: «Ίσως να έχετε ήδη σημειώσει ότι αυτά που υποστηρίζω κατά έναν τρόπο συνδέονται με βέβαιες αναπτύξεις της σύγχρονης θεωρίας της γνώσης και ειδικά με το επιχείρημα του Karl Popper ενάντια στον επαγωγισμό. Δηλαδή το επιχείρημα ότι λογικά δεν μπορούμε να εξαγάγουμε γενικεύσεις από συγκεκριμένες εμπειρίες, αλλά η δυνατότητα της γενίκευσης έρχεται πρώτα και κατόπιν η υπόθεση ελέγχεται, επιβεβαιώνεται ή απορρίπτεται σύμφωνα με την αποτελεσματικότητά της ως οδηγού δράσης».³⁹

Ο Hayek και ο Popper στη συνέχεια, και επί τη βάση της παραπάνω συμφωνίας, ασκούν από κοινού κριτική ενάντια στον ιστορισμό και τον κολλεκτιβισμό, χαρακτηρίζοντάς τους ως εχθρούς των κοινωνικών επιστημών.⁴⁰ Η θέση τους είναι ότι δεν υπάρχουν βέβαιοι νόμοι ανάπτυξης και προόδου στην ιστορική διαδικασία, αλλά μόνο οι ανθρώπινες στάσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εξηγητικές πλατφόρμες.⁴¹ Επιπλέον, δεν υπάρχει εγκυρότητα δημοφιλών εξηγητικών ιδεών⁴² που χρησιμοποιούνται από τους μεθοδολογικούς κολλεκτιβιστές προκειμένου να εξηγήσουν πολύπλοκα κοινωνικά φαινόμενα. Αντίθετα, σύμφωνα με τον Hayek και τον Popper, μόνο οι ση-

39. Βλ. Hayek, F.A., *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, London 1978, σελ. 43.

40. Βλ. Barry, N.P., *Hayek's Social and Economic Philosophy*, Macmillan Press, London 1979, σελ. 34.

41. Βλ. στο ίδιο, σελ. 35.

42. Όταν ο Hayek και ο Popper μιλούν για δημοφιλείς εξηγητικές ιδέες, εννοούν κυρίως ιδέες που αναφέρονται σε συλλογικές οντότητες, όπως οι κοινωνικές τάξεις, οι κοινωνικές ομάδες κτλ.

μαντικές ιδέες, οι οποίες συνδέονται με τη δράση, τις δοξασίες και τις γνώμες του κάθε ατόμου, μπορούν να οδηγήσουν σε επιστημονικά έγκυρες κοινωνικές εξηγήσεις.⁴³

Ξαναγυρίζοντας τώρα σε ό,τι αναφέραμε στην αρχή για την πρώιμη χαγιεκιανή κριτική ενάντια στον επιστημονισμό, θα λέγαμε ότι αυτή παύει να υφίσταται με την εξής έννοια: από τη στιγμή που ο Hayek αποδέχεται την πομπειανή αντίληψη περί της μεθοδολογικής ενότητας μεταξύ των κοινωνικών και των φυσικών επιστημών, φαίνεται να ασκεί κριτική στον ιστορισμό και τον κολλεκτιβισμό όχι επειδή μεταφέρουν τη μέθοδο των φυσικών επιστημών στις κοινωνικές επιστήμες, αλλά επειδή την εφαρμόζουν προκειμένου να εξηγήσουν συλλογικές οντότητες και να προβλέψουν συνολικά κοινωνικά φαινόμενα. Ως εκ τούτου, εκείνο το οποίο δεν αλλάζει από την αρχική μεθοδολογική οπτική του Hayek είναι η θέση του περί της εξήγησης ως προς την αρχή.

Από τη μέχρι εδώ ανάλυση γίνεται αντιληπτό ότι αυτό που απασχολεί κυρίως τον Hayek είναι κατά πόσο μπορεί να βρεθεί μια μέθοδος, η οποία από τη μια μεριά να ανταποκρίνεται στον συστηματικό υποκειμενισμό ενώ από την άλλη να προβαίνει σε εξηγήσεις ως προς τις αρχές των κοινωνικών φαινομένων. Η ουσιαστική δυσκολία με σχέση με το εν λόγω πρόβλημα – σύμφωνα με τον ίδιο – «έγκεται κριβώς από την πραγματικότητα ότι στις κοινωνικές επιστήμες οι ιδέες εμφανίζονται με δύο δυνατότητες: ως εάν να ήταν ένα τμήμα του αντικείμενου τους, και ως ιδέες σχετικά με αυτό το αντικείμενο».⁴⁴ Όπως εξηγεί ο Hayek, «οι άνθρωποι, οι οποίοι από μόνοι τους αποτελούν το αντικείμενό μας, δεν παρακινούνται μόνο από ιδέες, αλλά και συγκροτούν ιδέες σχετικά με τα ασχεδίαστα αποτελέσματα της δράσης τους – δημοφιλείς θεωρίες σχετικά με τις διάφορες κοινωνικές δομές ή συγκροτήσεις τις οποίες μοιράζονται μεταξύ τους και οι οποίες πρέπει να τροποποιηθούν και να βελτιωθούν από τη μελέτη μας».⁴⁵

43. Βλ. Barry, N.P., *Hayek's Social and Economic Philosophy*, Macmillan Press, London 1979, σελ. 36.

44. Βλ. Hayek, F.A., *The Counter Revolution of Science*, The Free Press of Glencoe, Collier Macmillan, London 1955, σελ. 36.

45. Βλ. στο ίδιο, σελ. 37.

Ο Hayek, προκειμένου να προτείνει μια κατάλληλη μέθοδο, η οποία να πραγματεύεται το κοινωνικό αντικείμενο κάτω από αυτές τις συνθήκες, δανείζεται την ιδέα της συνθετικής μεθόδου από τον Carl Menger.⁴⁶ Ο τελευταίος – όπως παρατηρεί ο Hutchinson – «συνδέει στενά την εξήγηση των κοινωνικών θεσμών με την έμφαση που δίνει σε εκείνο το οποίο έχει επικρατήσει να ονομάζεται μεθοδολογικός ατομισμός ή συνθετική μέθοδος – όπως ο ίδιος [Menger] αποκαλούσε την ανάγκη εξήγησης υπό τους όρους των ατομικών κινήτρων και του πράττειν.⁴⁷ Εδώ πρόκειται, κοντολογίς, για το αίτημα του φορμαλισμού περί της ακριβείας στην προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων επί τη βάση του μεμονωμένου ατομικού πράττειν. Αίτημα το οποίο αναπτύσσεται από τον Menger ενάντια σε ιστοριστικά και ολιστικά επιχειρήματα τύπου Rocher, Hildebrand, Knies και αργότερα Schmoller.

Για να επανέλθουμε στον Hayek, θα λέγαμε ότι ο ίδιος, έχοντας κατά νου την εν λόγω μέθοδο, προσπαθεί να την ανακατασκευάσει προκειμένου να την εφαρμόσει στη μελέτη των πολύπλοκων κοινωνικών φαινομένων. Συγκεκριμένα, στο βιβλίο του *The Counter Revolution of Science* θεωρεί τη συνθετική μέθοδο ως τη μοναδική που ανταποκρίνεται στον συστηματικό υποκειμενισμό. Σύμφωνα με τον ίδιο, το αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών σχετίζεται με τις ατομικές στάσεις και γνώμες, ενώ ο κοινωνικός επιστήμονας προσπαθεί να τις συνδυάσει προκειμένου να αναπαραγάγει τα πολύπλοκα κοινωνικά φαινόμενα. Οι κοινωνικές επιστήμες δεν έχουν την ικανότητα να ξεκινήσουν από μια άμεση και κατευθείαν ανάλυση των κοινωνικών πολυπλοκοτήτων, διότι εμφανίζονται προβλήματα ως προς την κατανόησή τους. Ως εκ τούτου, η κοινωνική επιστημονική μέθοδος δεν μπορεί να είναι αναλυτική αλλά συνθετική. «Είναι λοιπόν» – κατά τον Hayek – «οι λεγόμενες ολότητες, οι ομάδες στοιχείων οι οποίες δομικά συνδέονται, και οι οποίες ξεχωρίζονται από το σύνολο των παρατηρούμενων φαινομένων ως αποτέλεσμα της συστηματι-

46. Βλ. Milford, K., «Menger's Methodology», στο Caldwell, B.J. (επιμ.), *Carl Menger and his Legacy in Economics*, Duke University Press, Durham/London 1990, σελ. 230.

47. Βλ. Hutchinson, T.W., «Some Themes from Investigations into Method», στο Hicks, J.R., και Weber, W.W. (επιμ.), *Carl Menger and the Austrian School of Economics*, Clarendon Press, Oxford 1973, σελ. 24.

κής ταξινόμησης στοιχείων με παρόμοια χαρακτηριστικά που εμείς συγκροτούμε ή ανακατασκευάζουμε επί τη βάσει της γνώσης αυτών των χαρακτηριστικών των στοιχείων».48

Σ' αυτό το σημείο θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η παραπάνω μέθοδος, παρόλο που ο Hayek πιστεύει ότι συνδυάζεται και ανταποκρίνεται στον συστηματικό υποκειμενισμό, έρχεται σε σύγκρουση με τη θεωρία του για τα αθέλητα αποτελέσματα της ανθρώπινης δράσης. Για να γίνουμε πιο σαφείς, τίθεται το ερώτημα πώς είναι δυνατό διαμέσου της συνθετικής μεθόδου να ταξινομήσουμε ή ακόμα να κατανοήσουμε τις ασχεδίαστες ατομικές πράξεις και τα αποτελέσματά τους, από τη στιγμή που ούτε καν τα δρώντα υποκείμενα από μόνα τους δεν τις γνωρίζουν. Πώς είναι επομένως δυνατό περαιτέρω να γνωρίζουμε α priori ότι, οποιαδήποτε και αν είναι τα αποτελέσματα των αθέλητων ατομικών πράξεων, αυτά είναι θεμιτά και συνεισφέρουν στην ανάπτυξη του πολιτισμού;

Η εν λόγω σύγκρουση – όπως θα διαπιστώσουμε στην επόμενη ενότητα – δημιουργεί παραπέρα ουσιαστικά προβλήματα στα δύο εξηγητικά μοντέλα της συνθετικής μεθόδου, δηλαδή σε εκείνα της αυθόρμητης τάξης και της κοινωνικής εξελισιμότητας.

3. Αυθόρμητη τάξη και κοινωνική εξέλιξη

στην πολιτική θεωρία του Hayek

Η ιδέα της αυθόρμητης τάξης καθώς επίσης και το επιχείρημα για την κοινωνική εξέλιξη στη χαγιεκιανή προβληματική μπορούν να δοθούν με δύο τρόπους: πρώτον, ως άμεσες συνέπειες του υποκειμενισμού και της αντίληψης περί των ορίων της γνώσης· δεύτερον, ως ένα είδος διαμεσολάβησης ανάμεσα στην υποκειμενική μεθοδολογία και τη θεωρία της ελεύθερης αγοράς και των κανόνων δικαίου.

Συγκεκριμένα, η έννοια της αυθορμησίας συνιστά ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα σημεία της θεωρίας του Hayek και δεν είναι αρκετά

48. Βλ. Hayek, F.A., *The Counter Revolution of Science*, The Free Press of Glencoe, Collier Macmillan, London 1955, σελ. 39.

σαφές από την αρχή κατά πόσο η συγκρότησή της γίνεται υπό μεθοδολογικούς όρους ή υπό όρους πολιτικοθεωρητικού επιχειρήματος. Όπως θα επιχειρήσουμε να δείξουμε παρακάτω, η ιδέα της αυθόρμητης τάξης αποτελεί ένα είδος μεθοδολογικής πλατφόρμας, η οποία τίθεται διαμέσου των προβληματικών πλευρών του χαγιεκιανού υποκειμενισμού και των θέσεων του περί γνώσης, μεταφέροντας τις τελευταίες από το επίπεδο της μεθοδολογίας στο επίπεδο συγκρότησης της θεωρίας της αγοράς και του δικαίου.

Στην προηγούμενη ενότητα του κειμένου υποστηρίξαμε ότι, παρόλο που ο Hayek προσπαθεί να θεμελιώσει την έννοια της αυθόρμησίας στη σμιθιανή θεωρία του αόρατου χεριού, αποτυγχάνει εξαιτίας της σκόπιμης παρανόησής της. Επομένως, η ιδέα της αυθόρμητης τάξης φαίνεται να εισέρχεται στη χαγιεκιανή οπτική ως συνέπεια της θέσης για τα ασχεδιάστα αποτελέσματα του ατομικού πράττειν. Για να γίνουμε πιο σαφείς, ο Hayek θεωρεί κατ' αρχήν την έννοια της «τάξης» απαραίτητη στη συζήτηση για τα κοινωνικά φαινόμενα⁴⁹ και την ορίζει στα πλαίσια του υποκειμενισμού ως «μια κατάσταση στην οποία μια πολλαπλότητα στοιχείων διαφορετικής υφής συνδέονται μεταξύ τους έτσι ώστε εμείς μπορούμε να διδαχθούμε από την εξοικείωση με κάποιο χωροχρονικό τμήμα του όλου τον τρόπο με τον οποίο να συγκροτούμε ορθές προσδοκίες και για τα υπόλοιπα, ή το λιγότερο, προσδοκίες οι οποίες έχουν καλές πιθανότητες βελτίωσης για να γίνουν ορθές».⁵⁰

Ο Hayek, θέτοντας ως βάση αυτόν τον ορισμό, διαχωρίζει μεταξύ δυο ειδών τάξεων. Το πρώτο είδος είναι η κατασκευασμένη τάξη (*made order*), η οποία εμφανίζεται όταν κάποιος «με το να τοποθετεί διάφορα στοιχεία στις θέσεις τους»⁵¹ προσπαθεί να αντιληφθεί την εξέλιξη της κοινωνίας. Το δεύτερο είδος είναι η αναπτυχθείσα (*grown*) ή αυθόρμητη τάξη, η οποία εμφανίζεται ως συνέπεια των ασχεδιάστων αποτελεσμάτων του ανθρώπινου πράττειν και επομένως αποτελεί μια ενδογενή κοινωνική παραγωγή. Προκειμένου ο Hayek να ανα-

49. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1973, σελ. 35.

50. Βλ. στο ίδιο, σελ. 36.

51. Βλ. στο ίδιο, σελ. 37.

φερθεί στα χαρακτηριστικά της κάθε μίας τάξης ξεχωριστά, χρησιμοποιεί τις αριστοτελικές έννοιες «τάξεις» και «κόσμος». Με άλλα λόγια, αντικαθιστά την κατασκευασμένη τάξη με την έννοια «τάξεις» και την αυθόρμητη τάξη με την έννοια «κόσμος». Η ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στις δύο αυτές έννοιες – κατά τη χαγιεκϊανή αντίληψη – θεμελιώνεται σε μια ιδέα σκοπού. Ενώ δηλαδή η πρώτη (τάξεις ή κατασκευασμένη τάξη) προϋποθέτει έναν συγκεκριμένο σκοπό, ο οποίος δύναται να ικανοποιηθεί μόνο με τη σύσταση ενός συγκεκριμένου οργανισμού, η δεύτερη (κόσμος ή αυθόρμητη τάξη) δεν προϋποθέτει κανέναν τέτοιο σκοπό και ως εκ τούτου βασίζεται σε ένα αυτορρυθμιζόμενο και αυτοοργανωμένο σύστημα.⁵² Η κατασκευασμένη τάξη χαρακτηρίζεται από τον Hayek ως σχετικά απλή, διότι το μοναδικό της καθήκον είναι να εξυπηρετεί τους σκοπούς εκείνου που την κατασκεύασε. Αντίθετα, η αυθόρμητη τάξη εμφανίζει έναν βαθμό πολυπλοκότητας, ο οποίος δεν περιορίζεται μόνο σ' εκείνον που ο άνθρωπος νους μπορεί να γνωρίσει.⁵³ Αυτό δεν σημαίνει ότι η αυθόρμητη τάξη είναι αναγκαστικά πολύπλοκη, αλλά ότι μπορεί να φθάσει σε οποιονδήποτε βαθμό πολυπλοκότητας.⁵⁴ Ο Hayek άλλωστε – όπως παρατηρεί ο John Gray – «έχει ξεκαθαρίσει ότι η σύλληψη της αυθόρμητης τάξης έχει εφαρμογή σε φυσικά συστήματα – κρυστάλλους, γαλαξίες και ίσως ακόμα κάπως παράδοξα σε σαφώς τεχνητές επινοήσεις – ενώ έχει πολλά παραδείγματα στην ανθρώπινη ζωή ανεξάρτητα από εκείνα του οικονομικού πεδίου».⁵⁵

Αυτό το οποίο φαίνεται να έχει κατά νου ο Hayek όταν κάνει τη διάκριση μεταξύ κατασκευασμένης και αυθόρμητης τάξης σε πλαίσια ελεύθερης κοινωνίας, είναι το πρόβλημα της άγνοιας. Ειδικότερα, ο ίδιος πιστεύει ότι η απουσία γνώσης σε πολύπλοκες κοινωνίες είναι δυνατό να αποβεί ωφέλιμη διαμέσου της ύπαρξης δομών αυθορμησίας, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να αντεπεξέρχονται απέναντι σε

2. Βλ. Hayek, F.A., *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, London 1978, σελ. 74.

53. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1973, σελ. 38.

54. Βλ. επίσης Green, D.G., *The New Right*, Wheatsheaf, Brighton 1987, σελ. 28.

55. Βλ. Gray, J., *Hayek on Liberty*, Basil Blackwell, Oxford/New York 1984, σελ. 31.

καταστάσεις πλήρους άγνοιας.⁵⁶ Το χαγιεκϊανό επιχείρημα είναι ότι, παρόλο που η συγκρότηση της αυθόρμητης τάξης είναι αποτέλεσμα α σχεδιάστων ανθρώπινων δράσεων, αυτές εμφανίζονται ως συνέπεια της ασύνειδης προσαρμογής του κάθε μεμονωμένου ατόμου σε βέβαιους κανόνες διαγωγής.⁵⁷ Σε πλαίσια ελεύθερης κοινωνίας, κάθε ξεχωριστό άτομο διαμέσου της ορθολογικής του δράσης δημιουργεί άθελά του τέτοιους κανόνες, ενώ την ίδια στιγμή προσαρμόζει τον εαυτό του σ' αυτούς. Από εδώ απορρέει το ότι η αυθόρμητη τάξη εμφανίζεται οποτεδήποτε τίθενται εξ αρχής όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις υπό τις οποίες το κάθε άτομο μπορεί ασύνειδα να συνεισφέρει στη συγκρότησή της. Με άλλα λόγια, μια αυθόρμητη τάξη συγκροτείται όταν η συμπεριφορά του κάθε μεμονωμένου ατόμου δεν περιορίζεται από κεντρικά σχεδιασμένους κανόνες.

Σ' αυτό το σημείο ίσως να εντοπίζεται η πλέον προβληματική πλευρά του χαγιεκϊανού επιχειρήματος, η οποία θα μπορούσε να τεθεί ως εξής: από τη στιγμή που η αντίληψη περί αυθορμησίας συγκροτείται σε πλαίσια υποκειμενισμού και διαμέσου των αθέλητων αποτελεσμάτων του συνειδητού ατομικού πράττειν, πώς είναι δυνατό να γνωρίζουμε από την αρχή κατά πόσο αυτά τα αποτελέσματα συνδέονται μεταξύ τους με τον τρόπο που ο Hayek προϋποθέτει στον κεντρικό ορισμό της έννοιας της τάξης; Πώς είναι δυνατό να γνωρίζουμε εν προκειμένω κατά πόσο τα διαφορετικά ασύνειδα αποτελέσματα του κάθε ατομικού πράττειν είναι ικανά να συγκροτήσουν μια συγκεκριμένη αυθόρμητη δομή; Επιπλέον, ακόμη και αν υπήρχαν όλοι οι δεσμοί ανάμεσα στα αποτελέσματα των διαφορετικών ατομικών πράξεων, πώς θα μπορούσαμε να είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εκ των προτέρων κατά πόσο η αυθόρμητη τάξη που εμφανίστηκε συνιστά ένα θετικό κοινωνικό φαινόμενο; Ο Hayek μάλλον θεωρεί α priori το χρήσιμο ρόλο και τις θετικές συνέπειες της αυθόρμητης τάξης. Αυτό οφείλεται κυρίως στην κρίσιμη προϋπόθεση της υπακοής στους κανόνες διαγωγής. «Η επίτευξη των ανθρώπινων σκοπών» – όπως λέει ο Hayek – «είναι δυνατή μόνο διότι αναγνωρίζουμε τον

56. Βλ. στο ίδιο, σελ. 28.

57. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1973, σελ. 43.

κόσμο ως ταξινομημένο. Αυτή η τάξη εκδηλώνεται στην ικανότητά μας να μαθαίνουμε, από τα (χωροχρονικά) τμήματα του κόσμου που γνωρίζουμε, κανόνες που μας επιτρέπουν να σχηματίζουμε προσδοκίες για τα άλλα τμήματα, και να προκαταλαμβάνουμε ότι αυτοί οι κανόνες παρέχουν μια καλή ευκαιρία να επιβεβαιώνονται από τα γεγονότα». ⁵⁸ Μια τέτοια προκατάληψη βεβαίως δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή διότι στερείται οποιασδήποτε θεμελίωσης. Ο Hayek δεν λαμβάνει υπόψη του την πιθανότητα εμφάνισης αρνητικών γεγονότων, τα οποία είναι δυνατό να οδηγήσουν σε αρνητικά πρότυπα συμπεριφοράς και σε «μη ηθικές» προσδοκίες. ⁵⁹ Εδώ δεν αναφερόμαστε στο σύνολο μιας κοινωνίας αλλά σε μικρές ομάδες ατόμων, οι οποίες διαμέσου των ασχεδίαστων αποτελεσμάτων της δράσης τους μπορούν, ενδεχομένως, να συγκροτήσουν αυθόρμητα «υποτάξεις» (sub-orders), προχωρώντας στην άρση των προϋποθέσεων ύπαρξης κάποιων άλλων τάξεων. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα μιας τέτοιας εξέλιξης είναι αυτό των μονοπωλίων στην τάξη της αγοράς. ⁶⁰

Στην αρχή της παρούσας ενότητας, αναπτύξαμε τη χαγιεκιανή διάκριση μεταξύ κατασκευασμένης και αυθόρμητης τάξης. Το ερώτημα λοιπόν το οποίο τίθεται εδώ είναι κατά πόσο υπάρχει σχέση ανάμεσα στις δύο. Σύμφωνα με τον Hayek, οι δύο μορφές τάξεων μπορούν να συνυπάρχουν σε κάθε ελεύθερη κοινωνία οποιουδήποτε βαθμού πολυπλοκότητας. «Στην πραγματικότητα» – όπως χαρακτηριστικά λέει – «βρίσκουμε ότι σε όλες τις ελεύθερες κοινωνίες, μολονότι οι ομάδες ατόμων συμμετέχουν σε οργανισμούς προκειμένου να πετύχουν κάποιους συγκεκριμένους στόχους, ο συντονισμός των δραστηριοτήτων αυτών των διαφόρων οργανισμών, όπως επίσης και των διαφορετικών ατόμων, επιτυγχάνεται από τις δυνάμεις της αυ-

58. Βλ. Hayek, F.A., *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, London 1978, σελ. 72.

59. Όταν αναφερόμαστε σε μη ηθικές προσδοκίες, εννοούμε εγωιστικές σκοποθεσίες των δρώντων υποκειμένων, η ικανοποίηση των οποίων μπορεί να άρει τις προϋποθέσεις δυνατότητας ύπαρξης μιας κοινωνίας.

60. Το πρόβλημα των μονοπωλίων εξετάζεται στην τέταρτη και την έκτη ενότητα του παρόντος κειμένου.

θόρμητης τάξης».⁶¹ Το πρόβλημα, εντούτοις, είναι ότι ο Hayek δεν αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους μια αυθόρμητη τάξη μπορεί να επιλύσει ενδεχόμενες συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών οργανισμών ή μεταξύ οργανισμών και μεμονωμένων ατόμων. Για να το θέσουμε διαφορετικά, δεν φαίνεται να λαμβάνει υπόψη του ότι ένα τέτοιο είδος αυθόρμητου συντονισμού παύει να υπάρχει όταν, για παράδειγμα, μια διαφορά συμφερόντων ανάμεσα σε δυο τάξεις εξελιχθεί αυθόρμητα σε σύγκρουση. Η απουσία μιας τέτοιας αρνητικής προοπτικής από τη χαγιεκιανή θεωρία οφείλεται προφανώς στο γεγονός ότι η ιδέα της αυθόρμητης τάξης δεν αποτελεί μια καθ' όλα εμπειρική σύλληψη, αλλά ένα εξηγητικό μοντέλο, το οποίο βασίζεται στον υποκειμενισμό και το οποίο προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα της γένεσης των κοινωνικών θεσμών.⁶² Οι τελευταίοι εμφανίζονται ως συνέπεια της παραπάνω αυθορμησιακής διαδικασίας, ενώ η συμπεριφορά του κάθε ατόμου δεν είναι αποτέλεσμα κοινωνικοποίησης αλλά ασύνειδης προσαρμογής σε γενικούς κανόνες. Επομένως, ο Hayek συλλαμβάνει στην αρχή το κοινωνικό αντικείμενο ως μια ασύνδετη πραγματικότητα (αταξία) η οποία στη συνέχεια γίνεται συνεκτική τάξη διαμέσου μιας αυθόρμητης διαδικασίας.

Εάν τώρα η ιδέα της αυθόρμητης τάξης είναι ένα εξηγητικό μοντέλο, το οποίο έλκει τα στοιχεία του από τον χαγιεκιανό υποκειμενισμό, η θεωρία της κοινωνικής εξέλιξης είναι ίσως η επέκτασή του σε ολόκληρη την κοινωνία και συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα της γνώσης. Συγκεκριμένα, η θεωρία της κοινωνικής εξέλιξης δεν εξετάζει με ποιον τρόπο εμφανίζονται οι κοινωνικοί θεσμοί, αλλά με ποιον τρόπο αυτοί βελτιώνονται στην πορεία του χρόνου. Με άλλα λόγια, στο πλαίσιό της γίνεται προσπάθεια για τον εντοπισμό της διαδικασίας ανάπτυξης της γνώσης σε σχέση με τους θεσμούς και την ικανοποίηση των στόχων των δρώντων υποκειμένων.

Ο Hayek εισάγει την εξελικτική κοινωνική αντίληψη επί τη βάση της εξήγησης με αναφορά στην ανάπτυξη του πολιτισμού και της κοι-

61. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1973, σελ. 46.

62. Βλ. Clark, A.M.C., «Spontaneous Order versus Instituted Process», *Journal of Economic Issues*, τόμ. XXVII, αρ. 2, Ιούνιος 1993 σελ. 375.

νωνικής γνώσης σε συνθήκες άγνοιας. Προσπαθεί επίσης να τη θεμελιώσει στη Βρετανική φιλοσοφική παράδοση κατά τον ίδιο τρόπο που προσπάθησε να θεμελιώσει την ιδέα της αυθορμησίας. Εντούτοις, και παρά το γεγονός ότι δανείζεται ορισμένες σκέψεις από τον Hume και τον Ferguson, η θεωρία του μπορεί να ειπωθεί ως περισσότερο κοντινή στον κοινωνικό δαρβινισμό. Ειδικότερα, ο Hayek υποστηρίζει ότι η ορθολογική προσέγγιση, βάσει της οποίας θεωρείται ότι οι ανθρωπίνι θεσμοί πρέπει να σχεδιάζονται προκειμένου να εξυπηρετούν τις ατομικές σκοποθεσίες, καταλήγει σε λανθασμένα συμπεράσματα. Αυτό συμβαίνει «διότι οι δράσεις του ατόμου είναι επιτυχείς όχι μόνο στο πρωτόγονο στάδιο, αλλά περισσότερο στο στάδιο του πολιτισμού, επειδή προσαρμόζονται σε συγκεκριμένες πραγματικότητες τις οποίες το άτομο γνωρίζει, και σε πολλές άλλες τις οποίες δεν γνωρίζει και δεν είναι δυνατό να τις γνωρίζει».⁶³ Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο η ανάπτυξη και η εξέλιξη του πολιτισμού εξαρτάται από την ικανότητα του κάθε ατόμου να προσαρμόζει τον εαυτό του σε μη γνωστές κοινωνικές πραγματικότητες και θεσμούς. Οι τελευταίοι εμφανίζονται αυθόρμητα, βελτιώνονται διαμέσου μιας διαδικασίας φυσικής επιλογής.⁶⁴ και τελικά φθάνουν στη συγκρότηση μιας παράδοσης. Για τον Hayek, η παράδοση είναι ο θεματοφύλακας των συσσωρευμένων εμπειριών του παρελθόντος. Τα δρώντα υποκείμενα, προκειμένου να ικανοποιήσουν τους στόχους τους, εξάγουν από τις παραδόσεις πρακτικές οι οποίες τους βοηθούν στο να πράττουν κατάλληλα. «Ο πολιτισμός αρχίζει όταν το άτομο, προκειμένου να πετύχει τους στόχους του, μπορεί να κάνει χρήση περισσότερης γνώσης απ' ό,τι το ίδιο απέκτησε, και υπερβαίνοντας τα όρια της αγνοίας του να ωφεληθεί από τη γνώση που δεν κατέχει».⁶⁵

Είναι αρκετά εμφανές εδώ ότι ο Hayek πραγματεύεται την εξέλιξη του πολιτισμού και την ανάπτυξη της γνώσης ως δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Από τη στιγμή που η ανάπτυξη της γνώσης είναι

63. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1973, σελ. 12.

64. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 3, Routledge and Kegan Paul, London 1979, σελ. 158.

65. Βλ. Hayek, F.A., *The Constitution of Liberty*, Routledge, London 1993, σελ. 22.

απόρροια εξελικτικής διαδικασίας, η εξέλιξη του πολιτισμού δεν μπορεί να προέρχεται από κάτι άλλο διαφορετικό. Για να το θέσουμε αλλιώς, από τη στιγμή που το κάθε άτομο προσαρμόζεται σε άγνωστα φαινόμενα, εξάγοντας από την εμπειρία του παρελθόντος τρόπους ή μορφές πράττειν, ο πολιτισμός αναπτύσσεται επί τη βάση αυτής ακριβώς της πρακτικής γνώσης.⁶⁶ Επιστρέφοντας λοιπόν στον ρόλο της παράδοσης, θα λέγαμε ότι αυτή τίθεται ως ουσιώδης προϋπόθεση της εξελικτικής διαδικασίας. Ο ίδιος ο Hayek, στο τελευταίο του βιβλίο *The Fatal Conceit*, αναφέρει ότι «οι παραδόσεις εξυπηρετούν την προσαρμογή στο άγνωστο και συνεπώς πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά γράμμα».⁶⁷ Αυτή ακριβώς η προσαρμογή στο άγνωστο θεωρείται ότι είναι το κλειδί όλης της εξελικτικής διαδικασίας.

Όπως ήδη αναφέραμε, το χαγιεκιανό επιχείρημα περί φυσικής επιλογής φαίνεται να βρίσκεται πιο κοντά στον κοινωνικό δαρβινισμό απ' ό,τι στη Βρετανική φιλοσοφική παράδοση, στα πλαίσια της οποίας γίνεται προσπάθεια να θεμελιωθεί. Ο Norman Barry ορθά παρατηρεί ότι «ο Hayek προσπαθεί να συγκαλύψει την κοινωνική δαρβινική συνέπεια της θέσης του διαχωρίζοντας ανάμεσα σε βιολογική ή γενετική εξέλιξη και σε πολιτιστική εξέλιξη».⁶⁸ Πράγματι, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο Hayek δεν προχωράει στην εν λόγω διάκριση διότι η μέθοδός του είναι διαφορετική από αυτή των κοινωνικών δαρβινιστών, αλλά διότι ο ίδιος θεωρεί ότι την εφαρμόζει προκειμένου να εξηγήσει διαφορετικής εμβέλειας κοινωνικά φαινόμενα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «το λάθος του “κοινωνικού δαρβινισμού” ήταν ότι συγκέντρωσε την προσοχή του μάλλον στην επιλογή ατόμων παρά στην επιλογή θεσμών και πρακτικών (...)».⁶⁹ Αυτή η κριτική του Hayek πάνω στο ερευνητικό πεδίο των κοινωνικών δαρβινιστών τον οδηγεί στη σχετικοποίηση του μεθοδολογικού του ατο-

66. Βλ. στο ίδιο, σελ. 24.

67. Βλ. Hayek, F.A., «The Fatal Conceit», στο Batrley, W.W. (επιμ.), *The Collected Works of F.A. Hayek*, τόμ. 1, Routledge, London 1988, σελ. 76.

68. Βλ. Barry, N.P., «The Road to Freedom: Hayek's Social and Economic Philosophy», στο Briner, J., και Zijp, R. (επιμ.), *Hayek, Co-ordination and Evolution*, Routledge, London/New York 1994, σελ. 144.

69. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1973, σελ. 23.

μισμού, διότι περνάει στην ενασχόληση με κοινωνικές ολότητες, όπως ο πολιτισμός, η παράδοση, οι ομάδες ατόμων κτλ.

Γίνεται σαφές, εν προκειμένω, ότι η χαγιεκιανή εξελικτική οπτική συγκροτείται ως ένα δεύτερο εξηγητικό μοντέλο δίπλα σε εκείνο της αυθόρμητης τάξης, στοχεύοντας στην εξέταση του τρόπου με τον οποίο η κοινωνία πορεύεται υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που τέθηκαν στο πλαίσιο των πρώιμων μεθοδολογικών του συλλήψεων. Μάλιστα θα ήταν δυνατό να υποστηριχθεί στο σημείο αυτό ότι στην εν λόγω προβληματική διαπιστώνεται και μια λειτουργιστική τελεολογία, η οποία μπορεί να συνδεθεί με επιχειρήματα τύπου Burke.⁷⁰ Συγκεκριμένα, ο Hayek – όπως και ο Burke – φαίνεται να αποδέχεται ότι κάθε κομμάτι της κοινωνίας, διαμέσου της διαδικασίας της φυσικής επιλογής, βελτιώνεται κατά τρόπο που να συνεισφέρει στην ανάπτυξη της υποκειμενικής γνώσης και στην εξέλιξη του πολιτισμού. Ως εκ τούτου, η εκτεταμένη αυθόρμητη τάξη καλύπτει εξελικτικά τις αδυναμίες της, δημιουργώντας την ίδια στιγμή το επιθυμητό πλαίσιο στο οποίο το κάθε άτομο δύναται να πετύχει τους στόχους του. Αυτή η εξελισσόμενη τάξη τείνει να φτάσει στο άριστο δυνατό σημείο κάνοντας πραγματικότητα την ιδέα της «μεγάλης κοινωνίας», εάν βεβαίως υποτεθεί ότι δεν υπάρχει πιθανότητα οποιασδήποτε εξωτερικής ορθολογικής παρέμβασης. Μια τέτοια τελεολογική προοπτική όχι μόνο εισάγει υπόρρητα τη μη αναγκαιότητα της κοινωνικής θεωρίας, αλλά περαιτέρω – όπως θα δειχθεί στις επόμενες ενότητες – θέτει ολόκληρο το χαγιεκιανό οικονομικό-πολιτικό επιχείρημα σε πλαίσιο ουτοπίας.

3. Το φαινόμενο της αγοράς ως δομής αυθορμησίας

και τα χαρακτηριστικά της στο πλαίσιο μιας ελεύθερης κοινωνίας

Η έννοια της αγοράς ως αυθόρμητης τάξης μπορεί να θεωρηθεί ως η πρώτη σημαντική συνέπεια των χαγιεκιανών μεθοδολογικών θέ-

70. Βλ. Rowland, B.M., *Ordered Liberty and the Constitutional Framework*, Greenwood Press, New York 1987, σελ. 37.

σεων. Όπως ήδη έχουμε συζητήσει στις προηγούμενες ενότητες του κειμένου, η ιδέα της αυθόρμησίας συγκροτείται στο πλαίσιο της υποκειμενικής θεωρίας ως ένα εξηγητικό μοντέλο, επί τη βάσει του οποίου τα πολύπλοκα κοινωνικά φαινόμενα γίνονται αντιληπτά ως μη αναμενόμενα αποτελέσματα ανθρώπινων πράξεων.⁷¹ Κατά συνέπεια, από τη στιγμή που η αγορά χαρακτηρίζεται ως ένα τέτοιο πολύπλοκο φαινόμενο,⁷² δεν μπορεί παρά να εξηγείται διαμέσου της εφαρμογής του μοντέλου της αυθόρμησίας. Μάλιστα, όπως ο Hayek υποστηρίζει, η αγορά ως αυθόρμητη τάξη «εξυπηρετεί τους στόχους μας όχι μόνο όπως τους εξυπηρετεί κάθε άλλη τάξη (...) αλλά (...) αυξάνοντας τις προοπτικές ή τις ευκαιρίες του καθένα μας για μεγαλύτερη κατοχή διαφόρων αγαθών απ' όσο θα ήμασταν ικανοί να διασφαλίσουμε με οποιοδήποτε άλλο τρόπο».⁷³

Η αγορά ως αυθόρμητη τάξη θεωρείται ότι θεμελιώνεται στη συνεργασία ή το αμοιβαίο κέρδος μεταξύ των συναλλασσομένων και γι' αυτόν τον λόγο οφείλει να διαχωρίζεται από την έννοια της ιεραρχικής οικονομίας.⁷⁴ Στην ουσία η εν λόγω διάκριση έλκει τη δικαιολόγησή της από τον πρώιμο μεθοδολογικό χωρισμό μεταξύ αυθόρμητης και κατασκευασμένης τάξης. Ο Hayek συλλαμβάνει την έννοια της οικονομίας ως κατασκευασμένης τάξης διότι φαίνεται να τη συνδέει με τις κρατικές πολιτικές. Σ' ένα επόμενο βήμα η εξήγηση της αγοράς ως δομής αυθόρμησίας έναντι της ορθολογικής έννοιας της οικονομίας επιχειρείται με την εισαγωγή του όρου «καταλλαγή».

Όπως ο ίδιος ο Hayek χαρακτηριστικά αναφέρει, «προτείνω να ονομάσουμε την αυθόρμητη τάξη της αγοράς καταλλαγή σε αναλογία με τον όρο καταλλακτικότητα, ο οποίος έχει συχνά προταθεί ως υποκατάστατο για την οικονομία. Και οι δύο όροι, καταλλαγή και καταλλακτικότητα, κατάγονται από το αρχαίο ελληνικό ρήμα καταλλάσσειν, το οποίο δεν σημαίνει μόνο να πουλώ και να ανταλλάσσω,

71. Βλ. Hayek, F.A., *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge and Kegan Paul, London 1967, σελ. 162.

72. Βλ. Hayek, F.A., *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, London 1967, σελ. 24.

73. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 2, Routledge and Kegan Paul, London 1976, σελ. 107.

74. Βλ. Gray, J., *Hayek on Liberty*, Basil Blackwell, Oxford/New York 1984, σελ. 35.

αλλά ακόμα να εντάσσομαι σε μια κοινότητα και να μεταμορφώνομαι από εχθρός σε φίλος». ⁷⁵

Μολονότι δεν είναι η πρώτη φορά που η αριστοτελική έννοια της καταλλαγής χρησιμοποιείται προκειμένου να ορίσει τη φύση του ατομικού πράττειν στο πλαίσιο της αγοράς, ⁷⁶ ο Hayek φαίνεται να την αποκόπτει από τις μακροθεωρητικές προϋποθέσεις της αρχικής της νοηματικής συγκρότησης. Όπως είδαμε, ο Hayek τη χρησιμοποιεί στοχεύοντας κυρίως στην αποκάλυψη της αυθορμησιακής φύσης της αγοράς, η οποία χαρακτηρίζεται από δύο θεμελιακές καταστάσεις: η πρώτη αναφέρεται στις διαδικασίες ελεύθερης ανταλλαγής του εμπορίου και των συμβολαίων, ενώ η δεύτερη αφορά την ανάπτυξη ειρηνικών σχέσεων ανάμεσα στους συναλλασσόμενους. Εδώ κάποιος θα μπορούσε να υποθέσει ότι η έννοια της καταλλαγής αναπτύσσεται ως μια μορφή μετριασμένου εγωισμού κατά το παράδειγμα της χιουμιακής προβληματικής. Εντούτοις, όπως ελπίζουμε να δείξουμε στη συνέχεια, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει.

Το σημαντικό στοιχείο σχετικά με την καταλλαγή – σύμφωνα με τον Hayek – είναι ότι συμφιλιώνει τη διαφορετική γνώση και τους διαφορετικούς σκοπούς των δρώντων υποκειμένων, διότι αυτά, στο πλαίσιό της, παρότι ακολουθούν τα συμφέροντά τους και είναι είτε εγωιστές είτε υψηλού βαθμού αλτρουιστές, συνευρίσκονται χωρίς να γνωρίζονται μεταξύ τους, δημιουργώντας μια τάξη η οποία είναι ανώτερη από εκείνη ενός οργανισμού. ⁷⁷ Το ερώτημα επομένως είναι με ποιον τρόπο η καταλλαγή συμφιλιώνει τους διαφορετικούς σκοπούς των ατόμων και των οργανισμών στην αγορά. Την απάντηση εδώ μπορούμε να την εξάγουμε από το χαγιεκιανό επιχείρημα σχετικά με τους κανόνες διαγωγής. Συγκεκριμένα, όπως υποστηρίζεται, «η επέκταση της ειρηνικής τάξης γίνεται δυνατή με την επέκταση του σκοπού των ανεξάρτητων κανόνων της ορθής διαγωγής στις σχέσεις με άλλα άτομα, τα οποία δεν επιδιώκουν ομοίους στόχους ή δεν διέ-

75. Βλ. Hayek, F.A., *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge and Kegan Paul, London 1967, σελ. 164.

76. Βλ. Αγγελίδης, Μ., *Φιλελευθερισμός, κλασικός και νέος*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993, σελ. 139.

77. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 2, Routledge and Kegan Paul, London 1976, σελ. 110.

πονται από όμοιες αξίες εκτός από εκείνες των αφηρημένων κανόνων (...).⁷⁸ Με άλλα λόγια, στο πλαίσιο της καταλλαγής τα άτομα δρουν ακολουθώντας τους γενικούς κανόνες διαγωγής, προσπαθώντας να πετύχουν τους στόχους τους μέσα στη δοσμένη κατάσταση αγνοίας. Αυτό σημαίνει ότι οι συναλλασσόμενοι ανταγωνίζονται μεταξύ τους και χρησιμοποιούν τα διαθέσιμα μέσα χωρίς να δεσμεύονται για τις πράξεις τους, ενώ την ίδια στιγμή αυθόρμητα συνεισφέρουν στην αύξηση του γενικού πλούτου.

Για τον Hayek, η δομή της καταλλαγής δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα παίγνιο. «Ένα παίγνιο δημιουργίας πλούτου»,⁷⁹ όπως ο ίδιος αναφέρει, όπου όλοι οι συμμετέχοντες αυξάνουν τη δυνατότητά τους ως προς την απόκτηση αγαθών αυθόρμητα και διαμέσου της προσπάθειάς τους να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους. Τα σημαντικά βεβαίως στοιχεία τα οποία πρέπει να διαθέτει ο κάθε συμμετέχων προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του στο πλαίσιο ενός τέτοιου παιγνίου είναι η δεξιότητα και η τύχη. Ο Hayek, εισάγοντας την έννοια της καταλλαγής, επιθυμεί κυρίως να τονίσει την ανάγκη απουσίας οποιασδήποτε εξωτερικής παρέμβασης στο πεδίο της αγοράς. Φαίνεται να πιστεύει, με άλλα λόγια, ότι από τη στιγμή που η αγορά ως καταλλαγή χαρακτηρίζεται από άγνοια, ελεύθερες ανταλλαγές, ανταγωνισμό και ειρήνη, οποιαδήποτε προσπάθεια συγκρότησης κεντρικού οικονομικού σχεδιασμού είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο διότι ο κεντρικός σχεδιασμός μπορεί να οδηγήσει την αγορά σε «α-ταξία», αλλά και διότι είναι αδύνατο ακόμα και για τον ίδιο τον οικονομικό σχεδιαστή να γνωρίζει επακριβώς τι συμβαίνει στο πλαίσιο της καταλλαγής.

Παρ' όλα αυτά – όπως υποστηρίζει ο James Buchanan – σε μια ελεύθερη αγορά, «η ενδυνάμωση του ρόλου της εξουσίας της κυβέρνησης δεν μπορεί ρομαντικά να απορρίπτεται».⁸⁰ Η σύλληψη της αγοράς ως δομής καταλλαγής παρουσιάζει σοβαρές αδυναμίες, οι

78. Βλ. Hayek, F.A., *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge and Kegan Paul, London 1976, σελ. 115.

79. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 2, Routledge and Kegan Paul, London 1976, σελ. 115.

80. Βλ. Buchanan, J.M., *Liberty, Market and State*, Wheatsheaf, Brighton 1986, σελ. 35.

οποίες, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, είναι αδύνατο να επιλυθούν χωρίς μια ορθολογική κρατική παρέμβαση. Συγκεκριμένα, η αγορά στο πλαίσιο της χαγιεκιανής «καταλλακτικής οπτικής», παρουσιάζεται ως ένα απολύτως υποκειμενικό πεδίο (ιδιωτική σφαίρα) το οποίο βρίσκεται απομονωμένο από το πεδίο της πολιτικής (δημόσια σφαίρα). Ένας τέτοιος χωρισμός σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί έγκυρος, διότι ακόμη και αν μια αγορά συγκροτηθεί αυθόρμητα ως τάξη, ένας αριθμός οικονομικών αποφάσεων ή επιλογών στο πλαίσιό της θα συνδέονται με τη σφαίρα της πολιτικής. Ο James Buchanan και πάλι παρατηρεί ότι «δεν υπάρχουν διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στην οικονομία και την πολιτική ή ανάμεσα στην αγορά και την κυβέρνηση».⁸¹ Ο εν λόγω χωρισμός του Hayek θα ήταν δυνατό να χαρακτηριστεί ως η πιο ουσιαστική αντίφαση της έννοιας της καταλλαγής. Για να γίνουμε πιο σαφείς, μολονότι στο πλαίσιο της τελευταίας η κατάσταση της ειρήνης αναδεικνύεται ως ένας θεμελιακός όρος ανάπτυξης της συνεργασίας μεταξύ των δρώντων υποκειμένων, στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο δεν μπορεί να ισχύει σε μια αυθόρμητη αγορά. Εκεί, ο συνδυασμός αγνοίας και ορθολογικότητας είναι δυνατό να οδηγήσει στην άρση των προϋποθέσεων επι τη βάσει των οποίων μια ειρηνική κατάσταση μπορεί να αναπτυχθεί. Συγκεκριμένα, στην αυθόρμητη τάξη της αγοράς – σύμφωνα με τον Hayek – ο κάθε συναλλασσόμενος δρα με βάση εκείνα τα οποία μαθαίνει μέσα από τις αποτυχίες των προσδοκιών του. Ως εκ τούτου, τα άτομα προσπαθούν να πετύχουν τους στόχους τους δρώντας από τη μια ορθολογικά και επιδιώκοντας από την άλλη να διδαχθούν όσο περισσότερο μπορούν από τις εμπειρίες του παρελθόντος.⁸² Αυτός ο αντιφατικός συνδυασμός ορθολογικότητας και αγνοίας ενσωματώνεται στον ελεύθερο ανταγωνισμό και, κάτω από τις συνθήκες έλλειψης κοινών στόχων ανάμεσα στους δρώντες, είναι δυνατό να οδηγήσει σε συγκρουσιακές καταστάσεις. Με άλλα λόγια, κανένα άτομο ή επιχείρηση δεν επιθυμεί να έχει πολλές αποτυχίες προκειμένου να διδαχθεί περισσότερο για το παίγνιο της καταλλαγής. Αντίθετα, αυτό που

81. Βλ. στο ίδιο, σελ. 20. Βλ. επίσης Stammers, N., «Human Rights and Power», *Political Studies*, τόμ. XLI, αρ. 1, Μάρτιος 1993, σελ. 75.

82. Bl. Gray, J., *Hayek on Liberty*, Basil Blackwell, Oxford/New York 1984, σελ. 36.

στην πραγματικότητα άτομα και επιχειρήσεις προσπαθούν να κάνουν είναι να συσσωρεύουν γνώση με όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος γι' αυτούς. Κάτι τέτοιο βεβαίως σημαίνει ότι, επειδή ανταγωνίζονται μεταξύ τους ορθολογικά και επειδή δεν περιμένουν να μάθουν μόνο από τις εμπειρίες του παρελθόντος αλλά και από άλλες πηγές γνώσης, είναι δυνατό να καταλήξουν σε σύγκρουση για την απόκτησή τους και συνεπώς να καταστρέψουν την κατάσταση ειρήνης.

Σ' αυτό το σημείο τίθεται ουσιαστικά το ζήτημα του κατά πόσο η γνώση είναι υποκειμενική ή αντικειμενική. Ο Hayek σε καμία περίπτωση δεν θα δεχόταν το επιχείρημα αναφορικά με τη σύγκρουση για την απόκτηση των διαθέσιμων πηγών γνώσης, διότι ακριβώς πιστεύει ότι αυτές είναι απολύτως υποκειμενικές και ως εκ τούτου δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιοκτησίας. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της χαγιεκκιανής οπτικής, το πρόβλημα της γνώσης στην αγορά συνδέεται με δύο επιχειρήματα: το πρώτο είναι αυτό του ελεύθερου ανταγωνισμού, ενώ το δεύτερο είναι εκείνο του συστήματος τιμών.

Ο ανταγωνισμός θεωρείται ότι αποτελεί μια διαδικασία ανακαλύψεων, διαμέσου της οποίας τα άτομα αποκτούν και ανταλλάσσουν μεταξύ τους γνώση.⁸³ Αυτή η θέση, η οποία είναι άμεση συνέπεια του υποκειμενισμού και του εξελικτισμού του Hayek, συνιστά τη θεμελιακή βάση της θεωρίας του για την ανάπτυξη της οικονομικής γνώσης σε πλαίσιο καταλλαγής. Ο ανταγωνισμός τίθεται εν προκειμένω ως προϋπόθεση αυτής της γνώσης, και από τη στιγμή που δεν υπάρχει πιθανότητα ανάπτυξής της πριν ή χωρίς την ύπαρξη του ανταγωνισμού δεν υπάρχει ούτε και πιθανότητα για τα δρώντα υποκείμενα να έχουν ορθολογικά σχέδια ή προσδοκίες.⁸⁴ Επιπλέον, από τη στιγμή που η φύση της γνώσης θεωρείται υποκειμενική, υποστηρίζεται και η σχετικότητα της.

Το ερώτημα το οποίο θα μπορούσε να θέσει κάποιος σ' αυτό το σημείο είναι ποιες πηγές γνώσης βρίσκονται στη διάθεση των συναλλασσομένων στο πλαίσιο του χαγιεκκιανού μοντέλου της ελεύθερης αγο-

83. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 3, Routledge and Kegan Paul, London 1979, σελ. 68.

84. Βλ. Hayek, F.A., *The Road to Serfdom*, Routledge, London 1993, σελ. 68.

ράς. Η απάντηση του Hayek εδώ είναι ότι το σύστημα των τιμών παίζει το ρόλο της ουσιαστικής πηγής γνώσης για τα άτομα και τους οργανισμούς στην αγορά. Όπως συγκεκριμένα αναφέρει, «το άθροισμα των πληροφοριών που αντανακλάται ή εξάγεται από τις τιμές είναι καθ' όλα παραγωγή του ανταγωνισμού».⁸⁵ Η επιτυχία με άλλα λόγια του ανταγωνισμού προϋποθέτει ένα σύστημα τιμών από το οποίο να περνάει η υποκειμενική γνώση που παράγεται στο πλαίσιό του.

Παρ' όλα αυτά, η εν λόγω σύλληψη της φύσης της γνώσης από τον Hayek σε αυστηρά υποκειμενικά πλαίσια, καθώς επίσης και η ανάδειξη του συστήματος των τιμών σε ουσιαστική πηγή οικονομικών πληροφοριών μάλλον διαψεύδονται από τη σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, έχει παρατηρηθεί ότι «για το σημερινό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, η αντικειμενικοποίηση της γνώσης είναι στην ουσία μια αναγκαιότητα (...). Αυτή η τάση προς την αντικειμενικοποίηση της γνώσης ανατρέπει τον αυστηρά υποκειμενικό χαρακτήρα της γνώσης του τόπου και του χρόνου κατά την ρολογία του Hayek».⁸⁶ Επιπλέον, το σύστημα τιμών σε μια αγορά εν μπορεί να είναι η ουσιαστική πηγή γνώσης για τους συναλλασσόμενους, δεδομένου ότι υπάρχουν, πριν από αυτό, κάποιες καταστάσεις εντός και εκτός του πεδίου της, οι οποίες την επηρεάζουν και οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη. Τέτοιες καταστάσεις μπορεί να είναι η εξωτερική πολιτική μιας κυβέρνησης, οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις κτλ. Κατά συνέπεια, εάν κάποιο άτομο ή επιχειρηματίας βασίσει τις οικονομικές του προσδοκίες αποκλειστικά στις πληροφορίες που προέρχονται από το σύστημα των τιμών, τότε θα θέσει τα συμφέροντά του σε σοβαρό κίνδυνο.

3λ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 2, Routledge and Kegan Paul, London 1976, σελ. 117.

3λ. Ιωαννίδης, Σ., «Σχετικά με την αντικειμενικότητα των οικονομικών φαινομένων: Μια κριτική της έννοιας της αγνοίας στο έργο του Hayek», *Αξιολογικά* 1, Νοέμβριος 1990, σελ. 153.

4. Η αναπαραγωγή της ελεύθερης αγοράς και οι αδυναμίες της στο πλαίσιο του χαγιεκιανού επιχειρήματος

Από τη στιγμή που η αγορά γίνεται αντιληπτή ως ένα πολύπλοκο φαινόμενο και εξηγείται με βάση το μοντέλο της αυθόρμητης τάξης, η αναπαραγωγή της δεν μπορεί παρά να ειπωθεί διαμέσου της διαδικασίας της φυσικής επιλογής.

Ο Hayek, όπως ήδη γνωρίζουμε, συλλαμβάνει την εξέλιξη όλων των κοινωνικών θεσμών ως μια πορεία προσαρμογής στο άγνωστο.⁸⁷ Συνεπώς, η αγορά ως αυθορμησιακός θεσμός αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της προσαρμογής. Μια τέτοια βεβαίως εξελικτική εξήγηση συνδέεται άμεσα με το επιχείρημα περί της αγνοίας και της δομής της καταλλαγής. Η τελευταία αποτελεί ουσιαστικά το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η προσαρμογή του κάθε μεμονωμένου ατόμου στο άγνωστο. Ως εκ τούτου, η καταλλαγή μπορεί να θεωρηθεί ως ο πυρήνας του επιχειρήματος αναφορικά με την εξελικτική διαδικασία της αγοράς.

Η πιο σημαντική συνέπεια της εν λόγω εξελικτικής οπτικής φαίνεται να είναι η ωφελιμότητα της γνώσης⁸⁸ και η ανάπτυξη της τεχνολογίας. Για τον Hayek, από τη στιγμή που στο πλαίσιο της καταλλαγής η τεχνολογία αναπτύσσεται επί τη βάση της ωφελιμότητας της γνώσης, βελτιώνεται και η υλική παραγωγικότητα. Με άλλα λόγια, η αύξηση της παραγωγικότητας συντελείται μέσα από τους ασχεδιάστους μηχανισμούς της επιλεκτικής προσαρμογής, δηλαδή τους μηχανισμούς της αγοράς.⁸⁹ Επειδή τώρα διαμέσου αυτών των μηχανισμών η γνώση αναπτύσσεται αυθόρμητα, και για τον λόγο ότι ο Hayek ταυτίζει την εξέλιξή της με την εξέλιξη του πολιτισμού, προκύπτει ότι η αυθόρμητη συγκρότηση της αγοράς είναι προϋπόθεση της πολιτιστικής εξέλιξης.

87. Βλ. Hayek, F.A., «The Fatal Conceit», στο Bartley, W.W. (επιμ.), *The Collected Works of F.A. Hayek*, τόμ. 1, Routledge, London 1988, σελ. 76.

88. Βλ. Hayek, F.A., *Knowledge, Evolution and Society*, Adam Smith Institute, London 1983, σελ. 19.

89. Βλ. Vlieghe, M.D., «A Reappraisal of Friedrich. A. Hayek's Cultural Evolutionism», *Economics and Philosophy*, τόμ. 10, αρ. 2, Οκτώβριος 1994, σελ. 291.

Είναι εμφανές εδώ ότι ένα τέτοιου είδους εξελικτικό επιχείρημα διαψεύδεται όχι μόνο από την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά και από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η σύγχρονη ελεύθερη αγορά. Συγκεκριμένα, όπως παρατηρεί ο Martin Vlieghere, «δεν πρέπει κάποιος να συγχέει τα υλικά επιτεύγματα της σύγχρονης κοινωνίας με το πλαίσιο της θεσμικής τάξης που τα έκανε δυνατά. Το θεσμικό πλαίσιο της τάξης της αγοράς αποτελεί ένα σύστημα μηχανισμών που προοδευτικά επιλέγει τις πιο αποδοτικές μεθόδους παραγωγής. Αυτή η επιλογή είναι πράγματι, όχι σκόπιμα οργανωμένη (...). Είναι όμως αρκετά διαφορετικό πράγμα να υποστηρίζει κάποιος ότι οι μηχανισμοί της επιλογής ως τέτοιοι είναι αποτέλεσμα ασχεδίαστης επιλογής».⁹⁰ Με άλλα λόγια, τόσο η εξέλιξη της αγοράς όσο και η ανάπτυξη της γνώσης ενέχουν στοιχεία ορθολογικότητας.

Από τη στιγμή που η χαγιεκιανή εξελικτική οπτική διαψεύδεται από την πραγματικότητα, η τελεολογική της προοπτική διαψεύδεται από την ιστορία. Όπως παρατηρεί ο Charles Clark, «μόνο αφαιρώντας από την ιστορία μπορεί κάποιος να απεικονίσει την αγορά ως αυθόρμητο αποτέλεσμα του μη καταπιεσμένου ατόμου, διότι μια έρευνα περί της ακριβούς συγκρότησης των αγορών θα έδειχνε το αντίθετο, όπως δείχνει ο Karl Polanyi στο βιβλίο του *The Great Transformation* [1944]».⁹¹ Με άλλα λόγια, παρόλο που ο Hayek πιστεύει ότι η διαδικασία της φυσικής επιλογής δεν είναι ποτέ άριστη,⁹² αυτό δεν εξηγεί τους λόγους για τους οποίους η ελεύθερη αγορά από μόνη της δεν μπορεί να βελτιωθεί. Το φαινόμενο του μονοπωλίου, η ανεργία καθώς και οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες εξακολουθούν ακόμα και σήμερα να χαρακτηρίζονται ως οι πιο ουσιαστικές αδυναμίες της ελεύθερης αγοράς και το ερώτημα το οποίο εντέλει τίθεται είναι κατά πόσο η ίδια η χαγιεκιανή θεωρία ευνοεί την εμφάνιση και τη διατήρηση τέτοιων αδυναμιών.

Ο Hayek, όπως γνωρίζουμε, εξηγεί την αγορά επί τη βάση του

90. Βλ. στο ίδιο, σελ. 291.

91. Βλ. Clark, A.M.C., «Spontaneous Order versus Instituted Process», *Journal of Economic Issues*, τόμ. XXVII, αρ. 2, Ιούνιος 1993, σελ. 379.

92. Βλ. Hayek, F.A., «The Fatal Conceit», στο Bartley, W.W. (επιμ.), *The Collected Works of F.A. Hayek*, τόμ. 1, Routledge, London 1988, σελ. 76.

υποκειμενισμού και του μοντέλου της αυθορμησίας ως καταλλαγή. Στο πλαίσιο της τελευταίας, το κάθε άτομο πράττει ακολουθώντας ένα σύστημα κανόνων διαγωγής. «Οι κανόνες διαγωγής εφαρμόζονται σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, έχοντας τη δυνατότητα να αναφερθούν σε κάποιες αλλά όχι σε όλες τις καταστάσεις υπό τις οποίες οι δράσεις τους λαμβάνουν χώρα».⁹³ Ως εκ τούτου, από τη μια μεριά δεν μπορούμε να προκαταλάβουμε τα θετικά ασχεδίαστα αποτελέσματα των ανθρώπινων πράξεων, ενώ από την άλλη δεν μπορούμε να περιμένουμε από όλα τα άτομα να δεσμευτούν έναντι αυτών των γενικών κανόνων. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, οι αδυναμίες της αγοράς είναι δυνατό να εμφανιστούν με δύο τρόπους: ο πρώτος είναι ως ασχεδίαστα αποτελέσματα ανθρώπινων πράξεων· ο δεύτερος είναι ως σχεδιασμένα αλλά μη ρυθμιζόμενα αποτελέσματα ανθρώπινων πράξεων. Και οι δύο τρόποι εμφάνισης αδυναμιών μπορούν να θεωρηθούν ως συνέπεια της αυθορμησίας της αγοράς.

Για να γίνουμε περισσότερο σαφείς, ένα μονοπώλιο μπορεί να εμφανιστεί ως αυθόρμητη υποτάξη όταν ένα άτομο ή ένας αριθμός ατόμων ασύνειδα, διαμέσου των αποτελεσμάτων των ορθολογικών δράσεών τους, δημιουργήσουν ένα σύστημα κοινωνικά και οικονομικά αρνητικών κανόνων συμπεριφοράς, διαμέσου των οποίων να προσπαθούν να εξυπηρετήσουν «εγωιστικά» τα συμφέροντά τους. Αυτό σημαίνει ότι είναι δυνατό να ανταγωνίζονται με τα υπόλοιπα μέλη της αγοράς αθέμιτα, σκοπεύοντας στη μεγιστοποίηση του κέρδους τους. Ένα τέτοιο είδος μονοπωλίου μπορεί να ενισχυθεί περαιτέρω από την άνιση κατανομή της αντικειμενικής γνώσης.

Ο Hayek, παρόλο που γνωρίζει τον τρόπο με τον οποίο τα μονοπώλια εμφανίζονται στην τάξη της ελεύθερης αγοράς, δεν φαίνεται να τα απορρίπτει σε όλες τους τις μορφές.⁹⁴ Αντίθετα, φαίνεται να συνηγορεί υπέρ εκείνων τα οποία εμφανίζονται διαμέσου του ελεύθερου ανταγωνισμού⁹⁵ και να απορρίπτει τα μονοπώλια που από την

93. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 2, Routledge and Kegan Paul, London 1976, σελ. 126.

94. Βλ. Barry, N.P., *Hayek's Social and Economic Philosophy*, Macmillan Press, London 1979, σελ. 48.

95. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 3, Routledge and Kegan Paul, London 1979, σελ. 73.

αρχή ελέγχουν την αυθόρμητη αγορά, τα μονοπώλια των ενώσεων και τα κρατικά μονοπώλια.⁹⁶ Φαίνεται επίσης να πιστεύει ότι μια ελεύθερη κοινωνία θα πρέπει να δώσει προτεραιότητα στην εξάρθρωση των δύο τελευταίων μορφών μονοπωλίου.

Η εμφάνιση των μονοπωλίων δεν είναι η μοναδική αδυναμία της αυθόρμητης αγοράς. Προβλήματα όπως η ανεργία και οι ποικίλες κοινωνικοοικονομικές ανισότητες μπορούν να θεωρηθούν ως επίσης συνέπειες της αυθορμησίας. Συγκεκριμένα, η ανεργία γίνεται αντιληπτή ως το αποτέλεσμα ενός συνδυασμού χαμηλής επιχειρηματικής δραστηριότητας και αβέβαιων οικονομικών συνθηκών.⁹⁷ Το ερώτημα το οποίο επομένως τίθεται είναι με ποιον τρόπο είναι δυνατή η ανάπτυξη μιας οικονομικής κατάστασης βεβαιότητας προκειμένου να αυξηθεί η χαμηλή επιχειρηματική δραστηριότητα. Ο Hayek πιστεύει ότι μια τέτοια κατάσταση βεβαιότητας στην αγορά μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τον περιορισμό της κρατικής παρέμβασης. Για τον ίδιο, η αληθινή αιτία της ανεργίας είναι η αρνητική αντιστοιχία μεταξύ της διανομής και της ζήτησης εργασίας. Ως εκ τούτου, «ο μόνος τρόπος να δημιουργήσουμε σταθερές καταστάσεις υψηλής απασχόλησης που να μην εξαρτώνται από παρατεταμένο πληθωρισμό είναι να προκαλέσουμε μια κατανομή εργασίας η οποία να ταιριάζει με τον τρόπο που θα δαπανηθεί το σταθερό χρηματικό εισόδημα».⁹⁸ Εντούτοις, από τη στιγμή που το πρόβλημα της ανεργίας εμφανίζεται ως συνέπεια της ίδιας της αυθορμησίας της αγοράς, δεν είναι δυνατό να επιλυθεί διαμέσου των μηχανισμών της αλλά διαμέσου της εφαρμογής συγκεκριμένων κρατικών πολιτικών.

Ο Hayek στην ουσία φαίνεται να εναποθέτει την επίλυση όλων των αδυναμιών της αγοράς στη διαδικασία της φυσικής επιλογής, η οποία όμως οδηγεί σε μια ενδυνάμωση των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των δρώντων υποκειμένων. Το φαινόμενο βεβαίως της ανισότητας στη χαγιεκιανή θεωρία περί αγοράς έλκει τη δικαιολόγησή του από την αρχική σύλληψη της έννοιας της ισότητας.

96. Βλ. Hayek, F.A., *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge and Kegan Paul, London 1967, σελ. 286.

97. Βλ. στο ίδιο, σελ. 286.

98. Βλ. στο ίδιο, σελ. 273.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Hayek, «από το γεγονός ότι οι άνθρωποι είναι πολύ διαφορετικοί μεταξύ τους προκύπτει ότι, εάν τους αντιμετωπίσουμε ως ίσους, το αποτέλεσμα θα είναι η ανισότητα».⁹⁹ Αυτή η αντίληψη περί ισότητας, η οποία αφαιρεί από τις έννοιες του καταμερισμού εργασίας και της ατομικής δυνατότητας, υπονομεύει το πεδίο όπου το κοινωνικό της περιεχόμενο υλοποιείται.¹⁰⁰ Το αποτέλεσμα είναι όχι μόνο η δικαιολόγηση αλλά και η νομιμοποίηση της κληρονομικής κοινωνικοοικονομικής ανισότητας μεταξύ των ατόμων στο πλαίσιο της αγοράς.

5. Η ιδέα του δικαίου ως θεσμικού εγγυητή της αυθόρμητης τάξης

Η σύλληψη του δικαίου ως θεσμικού εγγυητή της αυθόρμητης τάξης μπορεί να θεωρηθεί ως η δεύτερη σημαντική συνέπεια των χαγιεκικών μεθοδολογικών θέσεων. Το επιχείρημα αναφορικά με τους κανόνες δικαίου συγκροτείται επί τη βάση του υποκειμενισμού του Hayek και της θεωρίας του περί γνώσης. Οι δύο αυτές θέσεις αντανακλώνται διαμέσου των εξηγητικών μοντέλων της αυθορμησίας και του κοινωνικού εξελικτισμού σε μια έννοια ελευθερίας, η οποία λειτουργεί δικαιολογητικά ως προς την ανάπτυξη ενός επιχειρήματος περί αφηρημένων και ασχεδίαστων κανόνων, οι οποίοι διαχωρίζονται από εκείνους που θεωρούνται συγκεκριμένοι και κεντρικά σχεδιασμένοι.

Με άλλα λόγια, το δίκαιο, στο πλαίσιο της πολιτικής θεωρίας του Hayek, εξηγείται ως ένα φαινόμενο αυθορμησίας το οποίο συνίσταται σε γενικούς κανόνες που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των δρώντων υποκειμένων. Για τον λόγο ότι η συγκρότηση των κανόνων αυτών γίνεται διαμέσου των αθέλητων αποτελεσμάτων του ορθολογικού ατομικού πράττειν, θεωρείται ότι χαρακτηρίζουν μια κατάσταση στην οποία υπάρχει απουσία κάθε καταναγκασμού. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, ως καθήκον του δικαίου ορίζεται η προστασία της ελευθερίας

99. Βλ. Hayek, F.A., *The Constitution of Liberty*, Routledge, London 1993, σελ. 87.

100. Βλ. Αγγελίδης, Μ. *Φιλελευθερισμός: κλασικός και νέος*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993, σελ. 108.

του πράττειν του ατόμου, καθώς επίσης και ο περιορισμός των φαινομένων καταναγκασμού.

Για τον Hayek, οι κανόνες της ανθρώπινης διαγωγής δεν αποτελούν εξ αρχής ένα ολοκληρωμένο σύστημα νόμων, αλλά τείνουν να εξελιχθούν σε τέτοιο διαμέσου ακριβώς μιας διαδικασίας φυσικής επιλογής. Όπως ο ίδιος επιχειρηματολογεί, «με την ανάπτυξη της γνώσης αυτοί οι κανόνες τείνουν να εξελιχθούν σε απερίφραστες και αρθρωμένες αναφορές, ενώ την ίδια στιγμή γίνονται αφηρημένοι και γενικοί».¹⁰¹ Ο Hayek, προκειμένου ακριβώς να αποκαλύψει αυτή την ιδιαίτερη φύση των κανόνων διαγωγής, τους εξετάζει σε σχέση με τους συγκεκριμένους κανόνες ενός οργανισμού εισάγοντας τους αρχαιοελληνικούς όρους «νόμος» και «θέσις». Ο πρώτος όρος αναφέρεται στους γενικούς και ασχεδίαστους κανόνες της αυθόρμητης τάξης, ενώ ο δεύτερος αναφέρεται στους συγκεκριμένους κανόνες ενός οργανισμού. Η ουσιαστική διαφορά μεταξύ των δύο – σύμφωνα με τον Hayek – είναι ότι ο «νόμος» δεν επιβάλλει θετικές υποχρεώσεις σε μεμονωμένα άτομα, ενώ η «θέσις» όχι μόνο επιβάλλει αλλά και προσδιορίζει τις δράσεις τους. Ο ρόλος επομένως των αυθόρμητων κανόνων (νόμων) είναι μόνο να πληροφορούν τον καθένα σχετικά με το τι θα πρέπει να λάβει υπόψη του και ποιο πεδίο δράσης θα πρέπει να ακολουθήσει.¹⁰² Αντίθετα, ο ρόλος των συγκεκριμένων κανόνων (θέσεων) είναι να προσδιορίζουν άμεσα τις ατομικές πράξεις επί τη βάση ειδικών σκοπών.¹⁰³

Από τη στιγμή που ο όρος «θέσις» εκφράζει τους κανόνες ενός οργανισμού και από τη στιγμή που μια κυβέρνηση χαρακτηρίζεται από τον Hayek ως κατασκευασμένη τάξη, αυτή μπορεί να δραστηριοποιείται μόνο στα πλαίσια που διαγράφονται από τους σχεδιασμένους κανόνες. «Η κυβέρνηση είναι ένα τέτοιο είδος οργανισμού, αλλά η κοινωνία δεν είναι. Και μολονότι η τάξη της κοινωνίας επηρεάζεται από τις κυβερνητικές δραστηριότητες, για όσο χρονικό διάστημα παραμέ-

101. Βλ. Hayek, F.A., *The Constitution of Liberty*, Routledge, London 1993, σελ. 55.

102. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 2, Routledge and Kegan Paul, London 1967, σελ. 3.

103. Βλ. Hayek, F.A., *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge and Kegan Paul, London 1967, σελ. 165.

νει αυθόρμητη τάξη, τα συγκεκριμένα αποτελέσματα της κοινωνικής εξέλιξης δεν μπορούν να είναι δίκαια ή άδικα». ¹⁰⁴ Επομένως, από τη μια πλευρά η κυβέρνηση ως ορθολογική κατασκευή οφείλει να προσδιορίζεται και να ελέγχεται από ορθούς κανόνες, ενώ από την άλλη η κοινωνία ως αυθόρμητη τάξη όχι μόνο δεν οφείλει αλλά και δεν είναι δυνατό να προσδιορίζεται από τέτοιους κανόνες. Είναι προφανές ότι, «με αφετηρία την ανωτέρω απροσδιοριστία, η οποία ισοδυναμεί με την άρση των κοινωνικών προσδιορισμών της πράξης, το πρόβλημα των κανόνων δεν μπορεί να προσεγγιστεί από την άποψη των κοινωνικών χωρισμών οι οποίοι προϋποτίθενται κατά την εισαγωγή τους». ¹⁰⁵

Η χαγιεκιανή διάκριση μεταξύ του «νόμου» και της «θέσεως» δεν είναι παρά η ανακατασκευή του κλασικού φιλελεύθερου διαχωρισμού ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο δίκαιο. Σύμφωνα με τον Hayek, «το δημόσιο δίκαιο, ως δίκαιο του οργανισμού μιας κυβέρνησης, απαιτεί από εκείνους στους οποίους εφαρμόζεται να υπηρετούν σκόπιμα το δημόσιο συμφέρον, ενώ το ιδιωτικό επιτρέπει στα μεμονωμένα άτομα να ικανοποιούν τους σεβαστούς τους σκοπούς (...)». ¹⁰⁶ Ο Hayek, επειδή ακριβώς δεν είναι αναρχικός, ¹⁰⁷ αποδεικνύει την αναγκαιότητα των δημοσίων κανόνων, θεωρώντας την ύπαρξή τους ως θεμελιακή προϋπόθεση της δημοκρατίας, της ελευθερίας και της ισότητας. Το ερώτημα συνεπώς το οποίο εδώ τίθεται είναι με ποιον τρόπο το ιδιωτικό και το δημόσιο δίκαιο μπορούν να λειτουργούν σε μια ελεύθερη κοινωνία. Για να το θέσουμε διαφορετικά, ποιος είναι ο συνδυασμός αυτών των δύο μορφών δικαίου επί τη βάση του οποίου επιχειρείται η επίλυση του προβλήματος της δικαιοσύνης.

Όπως έχουμε ήδη συζητήσει, το ιδιωτικό δίκαιο συνίσταται σε ένα σύστημα γενικών κανόνων και έχει ως καθήκον την προστασία της ελευθερίας του ατομικού πράττειν καθώς και τον περιορισμό των

104. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1967, σελ. 165.

105. Βλ. Αγγελίδης, Μ., *Φιλελευθερισμός: κλασικός και νέος*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993, σελ. 127.

106. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1973, σελ. 132.

107. Βλ. Hayek, F.A., *Individualism and Economic Order*, Gateway Editions, South Bend, Indiana, 1984, σσ. 16-17.

φαινομένων καταναγκασμού. Εδώ λοιπόν τίθεται το ζήτημα της ακριβούς ερμηνείας του όρου καταναγκασμός. Για τον Hayek, ο καταναγκασμός είναι μια κατάσταση αντίθετη από εκείνη της ελευθερίας.¹⁰⁸ Η τελευταία συνδέεται με την αντίληψή του περί ισότητας και περί ατομικής ιδιοκτησίας, συνιστώντας το αντικείμενο προστασίας της δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τον Hayek, «ο μεγαλύτερος σκοπός του αγώνα για την ελευθερία ήταν η ισότητα απέναντι στο νόμο».¹⁰⁹ Συνεπώς, από τη μια μεριά το ιδιωτικό δίκαιο, διαμέσου των αφηρημένων κανόνων, ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων χωρίς να προσδιορίζει τις θέσεις τους, ενώ από την άλλη το δημόσιο, διαμέσου των σχεδιασμένων κανόνων, προστατεύει την ισότητα απέναντι στον νόμο. Αυτό σημαίνει ότι το δημόσιο δίκαιο απαγορεύει οποιαδήποτε παρέμβαση από την ορθολογική σφαίρα του κράτους στην αυθόρμητη ιδιωτική σφαίρα. Το πρόβλημα της δικαιοσύνης στη δεύτερη επιλύεται – κατά τη χαγιεκιανή αντίληψη – μόνο υπό όρους ατομισμού.

Η παραπάνω θεωρία δικαιοσύνης έλκει τα στοιχεία της από την αντίληψη του Hayek αναφορικά με την απροσδιόριστη δομή του ατομικού πράττειν καθώς και από το επιχείρημά του περί υποκειμενικής γνώσης. Συγκεκριμένα, όπως παρατηρεί ο Kukathas, «ο Hayek επιθυμεί να υποστηρίξει ότι, επειδή η γνώση μας είναι σε μεγάλο βαθμό υπόρρητη διότι γνωρίζουμε περισσότερα απ' ό,τι μπορούμε να λέμε, και επειδή οι κανόνες που διέπουν τη συμπεριφορά μας θα παραμείνουν πάντα αφηρημένοι, σε τελική ανάλυση, από τη στιγμή που ποτέ δεν θα είμαστε ικανοί να εξειδικεύσουμε τον κανόνα που μας οδηγεί στην εφαρμογή των [αφηρημένων] κανόνων, δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει δικαιοσύνη που να εξειδικεύει μια κοινωνική δομή κυβερνώμενη από σαφείς κανόνες που να ικανοποιούν το αίσθημά μας περί δικαιοσύνης».¹¹⁰ Πράγματι, μολονότι ο Hayek αναφέρεται στις γενικές απαγορεύσεις των κανόνων της διαγωγής,¹¹¹ δεν προχωράει σε καμία συζήτηση αναφορικά με την πιθανότητα της επιβολής από αυτούς συγκεκριμένων ποινών. Έτσι, εισάγει μια υψηλού βαθμού υπο-

108. Βλ. Hayek, F.A., *The Constitution of Liberty*, Routledge, London 1993, σελ. 133.

109. Βλ. στο ίδιο, σελ. 85.

110. Βλ. Kukathas, C., *Hayek and Modern Liberalism*, Clarendon Press, Oxford 1990, σελ. 79.

111. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 2, Routledge and Kegan Paul, London 1976, σελ. 36.

κειμενική θεωρία δικαιοσύνης, η οποία δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να τύχει εφαρμογής στο επίπεδο της πράξης. Για να γίνουμε πιο σαφείς, από τη στιγμή που ουσιαστικά οι κανόνες της διαγωγής δεν επισείουν απαγορεύσεις συνοδευόμενες από συγκεκριμένες ποινές, δεν είναι αντικειμενικοί. Ως εκ τούτου, ένας δικαστής ο οποίος καλείται να τους εφαρμόσει παύει να έχει στη διάθεσή του έναν οδηγό αντικειμενικών κριτηρίων επί τη βάση του οποίου θα μπορούσε να αποφασίσει. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι δικαστικές αποφάσεις θα ήταν δυνατό να θεωρηθούν ως απολύτως υποκειμενικές. Συνεπώς, μολονότι ο Hayek επισημαίνει την ανάγκη για ένα σύστημα γενικών κανόνων δικαίου, την ίδια στιγμή φαίνεται να το υπονομεύει διαμέσου αυτής της υποκειμενικής σύλληψης των κανόνων, η οποία διευκολύνει την εμφάνιση μεροληπτικών δικαστικών αποφάσεων.

Η χαγιεκιανή διάκριση επίσης ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο δίκαιο δημιουργεί δυο μορφές δικαιοσύνης. Η μία μπορεί να χαρακτηριστεί ως επίσημη, ενώ η άλλη ως ανεπίσημη. Η τελευταία, εντούτοις, δεν φαίνεται να καθορίζεται από την πρώτη. Αντίθετα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η σχέση ανάμεσα στις δύο είναι ρευστή ή καλύτερα απροσδιόριστη. Επιπλέον, η διάκριση μεταξύ του «νόμου» και της «θέσεως» από τη μια μεριά επικυρώνει τον αρχικό χωρισμό ανάμεσα στην αγορά και την πολιτική και από την άλλη δικαιολογεί το επιχείρημα κατά της κοινωνικής δικαιοσύνης. Συγκεκριμένα, από τη στιγμή που η αγορά συγκροτείται ως αυθόρμητο φαινόμενο, λαμβάνει χώρα και η αυθόρμητη συγκρότηση των κανόνων του δικαίου, οι οποίοι – όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα του κειμένου – ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των συναλλασσομένων. Τώρα, για τον λόγο ότι το δημόσιο δίκαιο έχει ως ρόλο την προστασία της ισότητας απέναντι στο νόμο, οποιαδήποτε πολιτική κοινωνικής αναδιανομής γίνεται αντιληπτή ως ενέργεια η οποία οδηγεί σε προνομιακή μεταχείριση κάποιων κοινωνικών ομάδων στην αγορά επιφέροντας ανισότητα. Εντούτοις, από τη στιγμή που – όπως ήδη έχουμε υποστηρίξει – στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν αυστηρές διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στην αγορά και την πολιτική, μια τέτοια διάκριση μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου δεν μπορεί να είναι καθ' όλα έγκυρη. Αυτό δεν σημαίνει βεβαίως ότι ταυτίζουμε το ιδιωτικό με το δημόσιο δίκαιο. Τουναντίον, υπάρχουν και ίσως πρέπει να υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάμεσά τους, πλην όμως ούτε

ο χαρακτήρας του ιδιωτικού δικαίου μπορεί να γίνεται αντιληπτός υπό τους όρους ενός καθαρού υποκειμενισμού, αλλά ούτε και ο ρόλος του δημοσίου δικαίου μπορεί να περιορίζεται αποκλειστικά στην απαγόρευση των κοινωνικών πολιτικών.

6. Ο ρόλος του δικαίου στην τάξη της αγοράς

Όπως ήδη έχουμε συζητήσει, ο Hayek διαμέσου της αρχικής μεθοδολογικής διάκρισης μεταξύ της αυθόρμητης και της κατασκευασμένης τάξης εισάγει την έννοια της αγοράς ως δομή καταλλαγής. Αυτή η διάκριση φαίνεται στην ουσία να επικυρώνεται από τον χωρισμό μεταξύ του ιδιωτικού και του δημοσίου δικαίου. Συγκεκριμένα, το ιδιωτικό δίκαιο έχει ως καθήκον την προστασία της ελευθερίας των δρώντων υποκειμένων στο πλαίσιο της αγοράς, ενώ το δημόσιο δίκαιο έχει ως καθήκον την προστασία της αγοράς από τους εξωτερικούς της εχθρούς. Ο πιο επικίνδυνος εχθρός της αγοράς εν προκειμένω θεωρείται το κράτος, το οποίο διαμέσου της εφαρμογής πολιτικών κοινωνικής δικαιοσύνης παραβιάζει τις «αληθινές» έννοιες της ελευθερίας και της ισότητας.

Η ύπαρξη μιας ελεύθερης αγοράς συνδέεται άμεσα με την ύπαρξη ενός συστήματος συνταγματικών κανόνων οι οποίοι περιορίζουν την παρεμβατική δραστηριότητα του κράτους. Ένα τέτοιο σύστημα κανόνων πρέπει να είναι προϊόν ανθρώπινου σχεδιασμού, έτσι ώστε από τη μια μεριά να απαγορεύει την κρατική παρέμβαση στην τάξη της αγοράς, ενώ από την άλλη να ενισχύει τους αφηρημένους κανόνες λειτουργίας. Οι τελευταίοι – όπως έχουμε ήδη αναφέρει – ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των συναλλασσομένων και διασφαλίζουν τις προσδοκίες τους χωρίς να προσδιορίζουν τις πράξεις τους. Σύμφωνα με τον Hayek, «το πόσο καλά θα λειτουργεί η αγορά εξαρτάται από τον χαρακτήρα αυτών των κανόνων. Η απόφαση περί της παροχής εμπιστοσύνης σε εθελοντικά συμβόλαια ως κατεξοχήν μέσα οργάνωσης των σχέσεων ανάμεσα στους συναλλασσομένους δεν προσδιορίζει το ποιο θα είναι το συγκεκριμένο περιεχόμενο του νόμου περί συμβολίων, και η αναγνώριση του δικαιώματος της ατομικής ιδιοκτησίας δεν προσδιορίζει ακριβώς ποιο θα πρέπει να είναι το περιεχόμενο

αυτού του δικαιώματος προκειμένου ο μηχανισμός της αγοράς να λειτουργεί όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά και κερδοφόρα». ¹¹² Ο Hayek, επομένως, φαίνεται να πιστεύει ότι ο απροσδιόριστος χαρακτήρας των γενικών κανόνων είναι αυτός ο οποίος προστατεύει τον ελεύθερο ανταγωνισμό.

Το ερώτημα το οποίο μπορεί να τεθεί σε αυτό το σημείο είναι κατά πόσο το νομικό πλαίσιο μιας ελεύθερης κοινωνίας είναι σε θέση να παρέχει τις παραπάνω διασφαλίσεις κάτω από τις συνθήκες της δοσμένης και αναπόφευκτης άγνοιας. Η απάντηση που δίνεται εδώ από τον Hayek είναι ότι «ο ιδεώδης τύπος δικαίου (...) παρέχει επιπλέον πληροφορίες, οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στις αποφάσεις των δρώντων». ¹¹³ Εδώ είναι προφανές ότι ο ίδιος σχετικοποιεί το αρχικό του επιχείρημα αναφορικά με τον ρόλο του συστήματος τιμών στην αγορά. Με άλλα λόγια, από την στιγμή που το ιδιωτικό δίκαιο εισάγεται ως επίσης μια πηγή πληροφοριών, συνεισφέρει στον περιορισμό της άγνοιας στο επίπεδο του πράττειν. Στην θεωρία του Hayek φαίνεται να συγκροτείται μια ιδιότυπη σχέση μεταξύ του συστήματος του δικαίου και του συστήματος των τιμών. Συγκεκριμένα, ενώ το δεύτερο παρέχει σε κάθε μεμονωμένο άτομο μια γνώση περί αγοράς, το πρώτο προσδιορίζει το ηθικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή η σιωπηρή πρακτική γνώση μπορεί να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι του ατόμου. Εντούτοις, Hayek δεν φαίνεται να πιστεύει ότι όλες οι προσδοκίες των ατόμων μπορούν να διασφαλιστούν από τους αφηρημένους κανόνες της διαγωγής. «Ο λόγος», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, «για τον οποίο το δίκαιο μπορεί να προστατέψει μόνο ορισμένες αλλά όχι όλες τις ατομικές προσδοκίες, ή να άρει μόνο ορισμένες αλλά όχι όλες τις πηγές αβεβαιότητας, είναι ότι οι κανόνες της ορθής διαγωγής μπορούν μόνο να περιορίσουν την κλίμακα των επιτρεπομένων πράξεων κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι προθέσεις των διαφορετικών προσώπων να μη συγκρούονται, αλλά δεν μπορούν να προσδιορίσουν θετικά ποιες πράξεις πρέπει να εκτελούν αυτά τα άτομα». ¹¹⁴

112. Βλ. Hayek, F.A., *The Constitution of Liberty*, Routledge, London 1993, σελ. 229.

113. Βλ. στο ίδιο, σελ. 150.

114. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1973, σελ. 124.

Όπως ήδη έχουμε τονίσει, στο πλαίσιο της χαγιεκιανής οπτικής, το δημόσιο δίκαιο στοχεύει στην προστασία της ελεύθερης αγοράς από τους εξωτερικούς της εχθρούς, ενώ το ιδιωτικό επιχειρεί να ρυθμίσει τις σχέσεις μεταξύ των συναλλασσομένων. Το ερώτημα το οποίο είναι δυνατό να τεθεί εν προκειμένω είναι κατά πόσο ο συνδυασμός δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου είναι σε θέση να προστατέψει την ελευθερία της αγοράς από τους «εσωτερικούς» της εχθρούς. Ο Hayek φαίνεται να πιστεύει ότι κάποιες αδυναμίες της αγοράς μπορούν να επιλυθούν διαμέσου των υποκειμενικών κανόνων δικαίου, ενώ κάποιες άλλες διαμέσου της διαδικασίας της φυσικής επιλογής, η οποία προστατεύεται από το δημόσιο δίκαιο.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά το πρόβλημα των μονοπωλίων, ο Hayek απορρίπτει ένα σύστημα κανόνων οι οποίοι θα περιείχαν απαγορεύσεις συνοδευόμενες από αποτρεπτικές ποινές, διότι – όπως λέει – θα ήταν αδύνατο να «εφαρμοστούν χωρίς μια εξουσία παραχώρησης εξαιρέσεων ή επιβολής στα δικαστήρια του δύσκολου έργου, να αποφασίζει κατά πόσο μια συγκεκριμένη συμφωνία είναι ή δεν είναι υπέρ του δημοσίου συμφέροντος».¹¹⁵ Ο Hayek αντ' αυτού προτείνει ένα σύστημα αφηρημένων κανόνων διαγωγής μικρότερης εμβέλειας από εκείνη της απαγόρευσης με ποινές αλλά περισσότερο γενικούς από μια επιτήρηση εμπόδισης καταχρήσεων».¹¹⁶ Αυτή η πρόταση θεμελιώνεται στην υποκειμενική σύλληψη του ιδιωτικού δικαίου και αντιμετωπίζει το φαινόμενο των μονοπωλίων ως ένα ζήτημα προβληματικής σχέσης μεταξύ των δρώντων και της αγοράς ως θεσμού. Για να γίνουμε πιο σαφείς, ο Hayek θεωρεί ότι, από τη στιγμή που οι γενικοί κανόνες της διαγωγής έχουν ως καθήκον τους τη συμπίλωση μεταξύ των διαφορετικών ατομικών συμφερόντων, έχουν επίσης και ως καθήκον τους την απαγόρευση – σε ένα γενικό και αφηρημένο επίπεδο – της μονοπωλιακής δράσης. Παρ' όλα αυτά, και για τον λόγο ότι οι προαναφερόμενοι κανόνες δεν διαθέτουν αντικειμενικά κριτήρια προσδιορισμού μονοπωλιακών θέσεων, μπορούν να ειδωθούν ως υποκειμενικοί. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, κανένας

5. Βλ. Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 3, Routledge and Kegan Paul, London 1979, σελ. 86.

116. Βλ. στο ίδιο, σελ. 86.

δεν είναι σε θέση να εγγυηθεί το κατά πόσο οι τελικές αποφάσεις ενός δικαστή σχετικά με ένα μονοπώλιο θα είναι συμβιβάσιμες με τον αντιμονοπωλιακό κανόνα.

Το νομικό πλαίσιο το οποίο προτείνεται από τον Hayek για την αγορά όχι μόνο είναι ανίκανο να την προστατέψει από τα μονοπώλια, αλλά επιπλέον εντείνει προβλήματα όπως η ανεργία και οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες. Όπως είδαμε, ο Hayek συνδέει το πρόβλημα της ανεργίας με την κατανομή εργασίας. «Η ανεργία», μας λέει, «μπορεί προφανώς να είναι απόρροια του γεγονότος ότι η διανομή της εργασίας είναι διαφορετική από τη διανομή της ζήτησης».¹¹⁷ Αυτό σημαίνει ότι το εν λόγω πρόβλημα εμφανίζεται αυθόρμητα και ως εκ τούτου οποιαδήποτε εξωτερική παρέμβαση ως προς την επίλυσή του πρέπει να απορρίπτεται. Από τη στιγμή που οι πρακτικές πολιτικές απορρίπτονται διαμέσου του δημοσίου δικαίου, και από τη στιγμή που το ιδιωτικό δίκαιο ρυθμίζει μόνο τις σχέσεις μεταξύ των δρώντων σε ένα αφηρημένο επίπεδο, η επίλυση του προβλήματος της ανεργίας εναποτίθεται ουσιαστικά στη διαδικασία της φυσικής επιλογής. Εντούτοις, μια τέτοια σοβαρή αδυναμία της αγοράς όχι μόνο δεν μπορεί να επιλυθεί διαμέσου της εξελικτικής διαδικασίας, αλλά, αντίθετα, μπορεί να ενδυναμωθεί σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό, με αποτέλεσμα μια περαιτέρω ενδυνάμωση των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των μελών της.

Όπως είδαμε, το πρόβλημα της ανισότητας ξεκινάει στη χαγιεκιανή θεωρία από τη στιγμή που η έννοια της ισότητας ορίζεται ως η αναγνώριση των κοινωνικοοικονομικών διαφορών μεταξύ των ατόμων. Το εν λόγω επιχείρημα, επομένως, συνηγορεί υπέρ της κληρονομικής ανισότητας των μελών της ελεύθερης αγοράς. Το ιδιωτικό δίκαιο ενδυναμώνει αυτήν ακριβώς την αναγνώριση των κληρονομικών κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων. Επιπλέον, το δημόσιο δίκαιο την προστατεύει πριν από την εφαρμογή των κανόνων του ιδιωτικού δικαίου.

Γίνεται σαφές ότι, στο πλαίσιο της χαγιεκιανής θεωρίας, ούτε οι αυθόρμητοι κανόνες διαγωγής αλλά ούτε και οι σχεδιασμένοι κανό-

117. Βλ. Hayek, F.A., *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge and Kegan Paul, London 1967, σελ. 272.

νες δικαίου είναι ικανοί να προστατέψουν την ελεύθερη αγορά από τις αδυναμίες της. Αυτό που και οι δύο μορφές κανόνων στην πραγματικότητα φαίνεται να πετυχαίνουν είναι η προστασία της αγοράς από τους θεωρούμενους ως εξωτερικούς της αντιπάλους, όπως το κράτος και οι εργατικές ενώσεις, αφήνοντας την ίδια βορά στους εσωτερικούς της εχθρούς, όπως τα μονοπώλια, η ανεργία και τα κοινωνικοοικονομικά χάσματα. Η κυριαρχία τέτοιων αρνητικών φαινομένων σε μια αγορά όχι μόνο θέτει σε κίνδυνο την ελευθερία της, αλλά οδηγεί και στην εξαφάνισή της. Η ίδια λοιπόν η θεωρία του Hayek φαίνεται να αίρει τους όρους υπό τους οποίους μια ελεύθερη αγορά, και επομένως μια φιλελεύθερη τάξη, μπορούν στην πράξη να αναπτυχθούν. Τελικά στη χαγιεκκιανή θεωρία «δεν υπάρχει τίποτα που να υποστηρίζει την πεποίθηση ότι μια ασχεδίαστη κοινωνική τάξη θα είναι πάντα τυπικά μια φιλελεύθερη τάξη».¹¹⁸

118. Βλ. Gray, J., *Liberalism: Essays in Political Philosophy*, Routledge, London/New York 1989, σελ. 99.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελίδης, Μ., «Το πρόβλημα των ιστορικοθεωρητικών προϋποθέσεων του Φιλελευθερισμού», *Αξιολογικά* 2, Απρίλιος 1991.
- Αγγελίδης, Μ., *Φιλελευθερισμός: κλασικός και νέος*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993.
- Barry, N.P., *Hayek's Social and Economic Philosophy*, Macmillan Press, London, 1979.
- Barry, N.P., «The Road to Freedom. Hayek's Social and Economic Philosophy», στο Birner, J., και Zijp, R. (επιμ.), *Hayek, Co-ordination and Evolution*, Routledge, London/New York 1994.
- Buchanan, J.M., *Liberty Market and the State*, Wheatsheaf, Brighton 1986.
- Brodbeck, M., «On the Philosophy of Social Sciences», στο O'Neill, J. (επιμ.), *Modes of Individualism and Collectivism*, Gregg Revivals, 1992.
- Clark, A.M.C., «Spontaneous Order Versus Instituted Process», *Journal of Economic Issues*, τόμ. XXVI, αρ. 2, Ιούνιος 1993.
- Gray, J., *Hayek on Liberty*, Basil Blackwell, Oxford 1984.
- Gray, J. *Liberalism: Essays in Political Philosophy*, Routledge, London/New York 1989.
- Green, D., *The New Right*, Wheatsheaf, Brighton 1987.
- Hayek, F.A., *The Road to Serfdom*, Routledge, London 1993.
- Hayek, F.A., *Individualism and Economic Order*, Gateway Editions, South Bend, Indiana, 1948.
- Hayek, F.A., *The Counter Revolution of Science*, The Free Press of Glencoe, Collier Macmillan, London 1955.
- Hayek, F.A., *The Sensory Order*, Routledge and Kegan Paul, London 1952.
- Hayek, F.A., *The Constitution of Liberty*, Routledge, London 1993.
- Hayek, F.A., *Studies on Philosophy Politics and Economics*, Routledge and Kegan Paul, London 1967.
- Hayek, F.A., *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, London 1978.
- Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 1, Routledge and Kegan Paul, London 1973.
- Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 2, Routledge and Kegan Paul, London 1973.
- Hayek, F.A., *Law, Legislation and Liberty*, τόμ. 3, Routledge and Kegan Paul, London 1979.
- Hayek, F.A., *Knowledge, Evolution and Society*, Adam Smith Insitute, London 1983.
- Hayek, F.A., «The Fatal Conceit. The Errors of Socialism», στο Bartley, W.W. (επιμ.), *The Collected Works of F.A. Hayek*, τόμ 1, Routledge, London 1988.
- Hume, D., *A Treatise of Human Nature*, Clarendon Press, Oxford 1978.

- Hutchinson, T.W., «Some Themes from the Investigations into Method», στο Hicks, J.R., και Weber, W. (επιμ.), *Carl Menger and the Austrian School of Economics*, Clarendon Press, Oxford 1973.
- Ιωαννίδης, Σ., «Σχετικά με την αντικειμενικότητα των οικονομικών φαινομένων: Μια κριτική της έννοιας της άγνοιας στο έργο του Hayek», *Αξιολογικά* 1, Νοέμβριος 1990.
- Ιωαννίδης, Σ., *Ανταγωνισμός και Δημοκρατία*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993.
- Kant, I., *The Critique of Pure Reason*, Scientia Verlag, Aalen 1982.
- Kukathas, C., *Hayek and Modern Liberalism*, Clarendon Press, Oxford 1990.
- Milford, K., «Menger's Methodology», στο Caldwell, B. (επιμ.), *Carl Menger and his Legacy in Economics*, Duke University Press, Durham 1990.
- Popper, K., «From the Poverty of Historicism the Unity of Method», στο O'Neill, J. (επιμ.), *Modes of Individualism and Collectivism*, Gregg Revivals, 1992.
- Rowland, B.M., *Ordered Liberty and the Constitutional Framework*, Greenwood Press, New York 1987.
- Smith, A., *The Theory of Moral Sentiments*, Oxford University Press, Oxford 1976.
- Stammers, N., «Human Rights and Power», *Political Studies*, τόμ. XLI, αρ. 1, Μάρτιος 1993.
- Vlieghe, M.D., «A Reappraisal of Friedrich A. Hayek's Cultural Evolutionism», *Economics and Philosophy*, τόμ. 10, αρ. 2, Οκτώβριος 1994.